

Lenin mi, Kautsky mi? “Yeni” emperyalizm teorilerinin Lenin reddiyesi üzerine

Sungur Savran

Sol aydınlar dünyası emperyalizmi yeniden keşfediyor. “Emperyalizm” kavramı akademik dünyada, sol fikirlere sahip olanlar tarafından dahi, hiçbir zaman fazla sevilmedi. “Kapitalizm”den bile daha fazla doğrudan doğruya politikayı, hatta kaçınılmaz olarak sol politikayı çağrıştıran bir yanı vardı. “Şık” bir kavram değildi. Bu her zaman böyleydi, ama Marksizm’in ve anti-emperyalizmin iyiden iyiye gözden düştüğü 80’li ve 90’lı yıllarda kavram iyiden iyiye unutturuldu. Ne de olsa 80’li yıllarda aydınların afyonu rolünü üstlenmiş olan post-modernizm moda idi. 90’lı yıllarda ise “seksi” konu “küreselleşme” idi. (“Şık” ve “seksi” gibi terimleri kullanıyorsam, bunun nedeni akademik dünyada bu kelimelerin sık sık kullanılmasıdır.) Akademi dünyası salt yenilik olsun diye yeniliğe çok düşkündür. Dolayısıyla, emperyalizm gibi “bayat” bir kavram yerine, dönemi tanımlamak için bu iki kavramın kullanılması çok olağandı. Sadece post-moderniteyi ve küreselleşmeyi içine girdiğimiz aşamayı doğru bir şekilde betimleyen kavramlar olarak benimseyenler değil, bunlara eleştirel yaklaşanlar bile emperyalizm kavramına ender olarak başvuruyorlardı. Ne de olsa, tarihe muhtemelen neo-liberal gericiliğin hakimiyet dönemi olarak geçecek bu iki onyıll boyunca her şeyin “sonu” ilan

ediliyordu. Francis Fukuyama'nın bürokratik işçi devletlerinin çöküşü erte-
sinde "tarihin sonu" tezini ileri sürmesini, çoğu solda yer alan bir dizi yaza-
rın önlerine gelen her şeyin (emeğin, sanayinin, kapitalizmin—liste uzar gi-
der) sonunu (esin kaynaklarının kapitalizmin ebedi zaferini ilan eden bir sis-
tem yazarı olduğundan hiç gocunmaksızın) ilan etmesi izledi. Bu arada çok
etkili olmayan bazı çalışmalarda "emperyalizmin sonu" da ilan edildi. Ama
kavrama asıl büyük darbe tam bu iki on yıl biterken geldi: Hardt ve Negri
2000 yılında yayınlanan etkili çalışmaları *İmparatorluk*'ta teorik argümanlar
temelinde emperyalizmin ortadan kalktığını savunuyorlardı.

İronik biçimde, Hardt ve Negri'nin kavrama ölümcül darbeyi vurdukları-
nı umdukları an, aynı zamanda emperyalizm kavramının uzun bir tutulma-
dan sonra yeniden doğuşunun şafağına oluşturuordu. 2000'li yıllar emper-
yalizm kavramının sol söylemin merkezine muzaffer biçimde yerleşmesine
sahne olacaktı.¹ Burada elbette Afganistan (2001) ve çok daha önemlisi Irak
(2003) savaşlarının rolü büyüktü. Gelişmenin kendisi son derece sağlıklıdır,
ama bu bize söz konusu gelişmenin, aynı zamanda solcu akademisyenlerin
bile maddi ve düşünsel dünyanın iniş çıkışlarından ne ölçüde etkilendiğinin,
bazen nasıl rüzgâr gülü gibi davrandıklarının iyi bir örneğini oluşturduğunu
unutturmamalı.

Ne var ki gerici bir dönemin ardından, sınıf mücadeleleri ve kitle hare-
keti henüz yeni yeni kıpırdamaya başlarken ileri doğru atılan adımlar dahi,
geride kalmakta olan uzun yılların erozyonundan muaf kalamıyor. Emperya-
lizm kavramının yeniden doğuşu, 80'li ve 90'lı yılların gerici ideolojik ikli-
minin etkisiyle karmaşık bir yapıya büründü. Bunun temelinde şu yatıyor:
emperyalizm kavramının söylemin merkezine yerleşmesi gündeme derhal,
20.yüzyılda emperyalizmin en önemli teorisyeni olan Lenin'i getirir. Oysa
Lenin, daha önce başka bir çalışmamızda uzun uzadıya anlattığımız gibi²,
bugünün konjonktüründe, "sosyalizmin çöküşü" olarak algılanan gelişmeler
karşısında bütün bildiklerinden kuşkuya düşen sol aydınlar nezdinde hiç de
makbul görünen biri değildir. Emperyalizme dönüş Lenin'e dönüş anlamına
gelecekse, bu, bir yandan, geçer akçenin her ne pahasına olursa olsun yenilik
olduğu akademik dünyada "dogmatizm" olarak görülecektir. Bir yandan da,
sol aydınların çoğunun vebadan kaçır gibi kaçtığı Bolşevizme, devrimci par-
tiye, Ekim devriminin mirasına ister istemez yeniden prestij kazandıracaktır.
Öyleyse yapılması gereken açıktır: emperyalizmden ziyade "yeni" emperya-

1 Bu yazının hazırlanması sırasında yeni yayınlanmış bazı kaynaklara dikkatimi çektiği için
Erkal Ünal'a teşekkür ederim.

2 Bkz. Sungur Savran, *Lenin'i Yakmak mı?*, Kardelen Yayınları, İstanbul, 1998.

lizmden söz etmek gerekir. Son dönemin en etkili çalışmalarından birinde David Harvey tam da bunu yapmaktadır.³ Aslında bu bile yetmez. Bir yandan emperyalizmin yeni dönemi teorileştirilirken, bir yandan da “imparatorluk” terimi tercih edilmelidir. Hardt ve Negri’de “imparatorluk” somut olarak emperyalizmin gününü doldurmuş olduğunu vurgulamak, onun **yerini alan**, ondan **farklı** bir dünya sistemini tanımlamak için kullanılmış bir terimdir. Hardt ve Negri’nin merkezi tezlerini reddeden birçok yazarın, buna rağmen “imparatorluk” terimini son derece yaygın olarak kullanıyor olması ilk bakışta gerçekten şaşırtıcıdır. Althusser bir zamanlar “felsefe, kelimeler üzerinde sınıf mücadelesidir” demişti. Günümüzün emperyalizm teorisyenleri anlaşılan bu sözde pek bir hikmet bulmuyorlar. Ya da alternatif olarak Hardt ve Negri ile aralarında yakınlık kurulmasını, Lenin ile özdeşleştirilmeye yeğliyorlar. Son dönemin bir diğer çok etkili emperyalizm açıklaması, Leo Panitch ve Sam Gindin’in *Socialist Register* dergisinde yayımlanmış makalesi “Küresel Sermaye ve Amerikan İmparatorluğu” başlığını taşıyor.⁴ Panitch ve Gindin’in öncülüğünü yaptıkları ekolün yayın organı haline gelmiş olan *Socialist Register*’ın son yıllardaki sayılarının tema başlığı ise hep “imparatorluk” sözcüğünün İngilizce’deki sıfat hali olan “*imperial*” (emperyal) terimini emperyalizmin sıfat hali olan “*imperialist*” (emperyalist) terimine tercih ediyor.⁵

Elbette mesele sadece terminolojik değil. Bunun ardında ciddi bir **teorik mücadele** yatıyor. 2000’li yıllarda canlanan emperyalizm literatürünün temel özelliklerinden biri, Lenin’in emperyalizm teorisinin ya da daha genel olarak söyleyecek olursak, 20. yüzyıl başında çeşitli yazarların geliştirmiş olduğu klasik emperyalizm teorisinin ya toptan ve saldırgan biçimde reddini,

3 David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2003. Kitap Türkçe’ye de çevrilmiştir: *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004. Bu kitapta ortaya konulan fikirlerin kısa bir özeti daha önce *Socialist Register* dergisinde bir makale olarak yayımlanmıştır: “The ‘New’ Imperialism: Accumulation by Dispossession”, *Socialist Register* 2004, s. 63-88. Derginin bu sayısı bütünüyle Türkçe’ye çevrilmiş olduğu için bu makale de Türkçe’de mevcuttur: “‘Yeni’ Emperyalizm: Mülksizleşme Yoluyla Birikim”, *Günümüzde Emperyalizm: Yeni Emperyal Tehdit (Socialist Register 2004)*, çev. M. Evren Dinçer, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 75-98.

4 Leo Panitch ve Sam Gindin, “Global Capitalism and American Empire”, *Socialist Register* 2004, s. 1-42. Bu makalenin Türkçesi de mevcuttur: “Küresel Kapitalizm ve Amerikan İmparatorluğu”, *Günümüzde Emperyalizm: Yeni Emperyal Tehdit (Socialist Register 2004)*, çev. Mehmet Yusufoglu/Aslı Yazır, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 13-55.

5 Yılda bir yayımlanan *Socialist Register*’ın (2003 sonunda yayımlanıp) 2004 tarihini taşıyan sayısının teması “Yeni Emperyal Meydan Okuma”, 2005 sayısının teması ise “Yeni Emperyal Düzen”. Bu son kaynaktan, Leo Panitch ve ekolünün öğretim üyesi olduğu York Üniversitesi’nde “İmparatorluk Atölyeleri” düzenlenmekte olduğunu öğreniyoruz.

Devrimci Marksizm

ya da sessizce ölüm döşegine yatırılmasını içermesi. Bu literatür, en başta yukarıda sözü edilen Panitch/Gindin ve Harvey çalışmaları, gerek dünyada, gerekse Türkiye’de bugün emperyalizm konusunda en büyük etkiye sahip olan literatürdür. Bunlardan ilki açık saldırıya, ikincisi ise yumuşak unutuşa iyi birer örnektir. Lenin’in teorisine (ya da daha genel olarak klasik teoriye) yöneltilen bu toptan taarruza, bizim dikkatimizi çeken tek cevap Alex Callinicos’tan gelmiştir; bu cevap da aşağıda tartışacağımız gibi son derece yeterlidir. Bu durum, içinde yaşadığımız dönemin son derece irkiltici bir özelliği ile bütünüyle bağdaşmaktadır: Marx’m yapıtı solda kimileri için hâlâ belirli bir cazibe taşımaktadır, ama iş Lenin’e gelince devrimci Marksizm’in zeminini savunacak pek az kişi ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamını yukarıda sözünü etmiş olduğumuz çalışmamızda ortaya koymaya çalışmıştık. Bu yazının sonunda emperyalizm tartışmasının politik sonuçlarını çıkarırken bu noktaya döneceğiz.

Lenin’in teorisine yönelik reddiyeyi, kapitalist dünya sistemi konusunda bugün oluşmuş olan teorik coğrafyanın çerçevesi içine yerleştirerek bütün bu tartışmanın anlamını daha iyi kavrayabiliriz. Bilindiği gibi, bugün gerek dünya çapında, gerekse daha da vurgulu biçimde Türkiye’de, dünya sistemi konusunda solda iki ana ekol bulunuyor. “Küreselleşme” üzerinden yürüyen tartışmada, bir ekol “küreselleşme”ye sol liberalizmin gözlükleriyle bakarak bunun “kaçınılmaz” bir ilerleme olduğunu ve ulus-devletlere bölünmüş bir dünyaya tercih edilmesi gerektiğini söylüyor: bu akımın en ileri ve çıplak ifadesi Hardt ve Negri’nin *İmparatorluk* kitabında dile getirilmiştir. Öte yanda, “küreselleşme”yi ulus-devlete bir saldırı olarak gören milliyetçi bir ekol mevcuttur (ve Türkiye’de son derece güçlüdür ve daha da güçlenmektedir). Yani bu alanda teorik coğrafya bir kutupsallıkla tanımlanmaktadır. Bu iki konumu reddeden, kutupsallığım kendisini yadsıyan Marksist teorisyenler, hem Türkiye’de, hem dünyada bir azınlıktır. Dolayısıyla, dünyaya Marksizm’in kavramsal çerçevesi içinden bakan gençlerden devrimci harekette aktif olan kadrolara kadar bir dizi insan bu azınlığın sesini büyük bir ıstiyakle dinlemektedir. İşin püf noktası da buradadır. Lenin’in emperyalizm teorisine reddiye tam da bu azınlık haline düşmüş Marksist çevrelerin içinden, Marksist kavramlar, terimler ve teorik araçlarla yapılmaktadır. Dolayısıyla, etkisi, örneğin Hardt ve Negri’nin açık saldırısından çok daha yıkıcı olmaktadır. Yaşadığımız iki gerici onyılin yarattığı teorik çölde bir vaha gibi ortaya çıkan dünyaca ünlü bir dizi teorisyenin söyledikleri çok daha fazla kabul görmektedir.

Bu yazının amacı, “yeni” emperyalizm üzerine literatürde Lenin’e yöneltilen reddiyenin geçerliliğini araştırmaktır. Bu amaçla söz konusu yazarların

Lenin'e yönelttiği eleştiriler dikkatli biçimde incelenecek, gerek teorik bütünsellik, gerekse günümüzün dünya kapitalizminin özellikleri ışığında bu eleştirilerin ne ölçüde geçerli olduğu araştırılacaktır. Bu incelemede üzerinde esas odaklaşacağımız kaynak Panitch ve Gindin'in çalışması olacaktır. Günümüz emperyalizmi üzerindeki fikirleriyle Türkiye'de etkili olan öteki yazarlara (başta Harvey olmak üzere, Aijaz Ahmad ⁶, Ellen Meiksins Wood ⁷ vb.) da yer yer değinilecektir.

Ulaşacağımız sonucu şimdiden açık seçik ifade etmenin yararı var: **Lenin'in emperyalizm teorisi, bugün 20. yüzyılın başında olduğundan çok daha geçerlidir.** Elbette, teorinin formüle edilişi tarzı bakımından da, günümüzün bazı olgularını kapsama bakımından da geliştirilmesi gerekmektedir, ama günümüz dünyasını kavramak için en ileri çerçeveyi sunan, Lenin'in teorisi. "Yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştiriler, gerçek dünyanın geçirdiği değişimi değil, bu yazarların kendi politik ve akademik önyargılarını yansıtmaktadır. Üstelik bu tartışma sadece emperyalizm teorisi ile ilgili değildir. Klasik Marksizm'in devrimci teori ve programının günümüzde geçerliliğini koruyup korumadığı ile ilgili bir tartışmadır. Bu satırların yazarı, bugün varolan dünya durumunun Marksizm'in devrimci yorumuna dayanan teoriyi ve programatik doğrultuyu bütünüyle haklı çıkarttığı kanısındadır.

Leninist emperyalizm teorisine eleştiriler

Panitch ve Gindin'in (bundan sonra PG olarak kısaltacağız), dünyada ve Türkiye'de büyük etki yaratmış olan makalesi, bütünüyle Lenin'in emperyalizm teorisinin reddedilmesi ve yerine yeni bir teorinin inşası amacına hasredilmiştir. Kısa bir özet yapılacak olursa, PG emperyalizm teorisinin kapitalizmin ekonomik temelinden hareketle inşasına karşı çıkmakta, tarihsel gelişmelerin somut seyriyle beslenmiş biçimde devlet teorisinin bir uzantısı olarak kurulması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu perspektiften bakıldığında, kapitalizmin gelişmesinde iki evre belirleyici rol oynamıştır. 19. yüzyılın hegemonik kapitalist gücü Britanya, yüzyılın sonuna doğru yükselen öteki kapitalist güçleri (ABD, Almanya, Japonya vb.) kontrolü altında tutacak mekanizmaları geliştiremediği için, farklı güçler arası siyasi ve askeri rekabet

⁶ Aijaz Ahmad, "Imperialism of our Time", *Socialist Register* 2004, s. 43-62. Türkçesi: "Günümüz Emperyalizmi", *Günümüzde Emperyalizm: Yeni Emperyal Tehdit (Socialist Register 2004)*, çev. Ergin Bulut, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 56-74.

⁷ Ellen Meiksins Wood, *Empire of Capital*, Verso, Londra/New York, 2003. Ayrıca bkz. E. Meiksins Wood, "Sermaye İmparatorluğu", *Praksis*, sayı 10, Yaz-Güz 2003.

Devrimci Marksizm

1880'den 1945'e kadar dünya tarihini belirlemiş ve iki dünya savaşı yaşamıştır. Oysa, 20. yüzyılın yükselen hegemonik gücü ABD, 1945'ten sonra kurduğu hakimiyeti, 1970'li yılların ekonomik krizine ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen daha da sağlamlaştırdığı için, bugün dünya ABD imparatorluğunun şemsiyesi altında yekpare bir görünüm arz etmektedir. Üstelik bugün 1970'li yılların krizi de aşılmıştır. Yani ABD imparatorluğunun hakimiyeti altındaki dünya kapitalist sistemi esas olarak sağlam temeller üzerinde yükselmektedir. PG bu yaklaşımlarının emperyalizmin yıkılmaz bir kale gibi görünmesine yol açmaması gerektiğini eklemekte, kapitalizmin ve ABD'nin karşı karşıya olduğu bazı çelişiklere de dikkat çekmektedirler.

Bu çok kısa özetin bu yazının konusu açısından ortaya koyduğu sonuç şudur: Lenin'in beklentilerine aykırı olarak, günümüzde dünya değişik emperyalist güçler arasında bir siyasi ve askeri rekabetin çelişkileri ve gerilimleri altında değildir. Lenin, kapitalizmin tarihinin özel bir evresinin eğilimlerini mutlaklaştırmıştır. Bu noktada derhal bir saptama yapmamız gerekiyor. Günümüz konjonktüründe emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabet olup olmadığı konusu kendi içinde elbette yakın geleceğin siyasi mücadelelerinin koşullarını belirlemek bakımından son derece önemlidir. Ancak PG'in Lenin'in emperyalizm teorisine eleştirisi bununla sınırlı değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi, PG'nin çalışması Lenin'in teorisinin toptan reddedilmesine yöneliktir. Dolayısıyla, bu yazının esas konusunu emperyalizm teorisinin bütünü oluşturacaktır. Emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabetin günümüzde dünya sisteminin önemli belirleyenlerinden biri olup olmadığı konusu ancak bu bütünün bir parçası olarak ele alınacaktır. Yaygın genel kanının aksine, emperyalistler arası rekabet konusu, Lenin'in emperyalizm teorisinin özü **değildir**. Bu yüzden de, yapacağımız tartışmanın esasını değil, sadece bir boyutunu oluşturacaktır.

Öyleyse, PG'nin Lenin'in emperyalizm teorisine yönelik bütünsel eleştirisine dönelim. Ama bunu yaparken bir noktaya dikkat çekmek gerekiyor. "Yeni" emperyalizm literatürünün teorisyenlerinin hemen hemen hepsi, 20. yüzyılda Marksistlerin geliştirdiği emperyalizm teorilerinin hepsini bir torbaya koyarak toptan ele almaktadırlar. Bu PG için olduğu gibi, Harvey ve Ellen Meiksins Wood için de geçerlidir. "Yeni" emperyalizm teorisyenlerinin bu yaklaşımı Hardt ve Negri'de de görülmektedir.⁸ Oysa, 20. yüzyıl başında bir dizi Marksistin kapitalizmin tarihinde yeni bir olgu olarak emperyalizmi

---

8 Bu noktaya Hardt ve Negri'ye yönelttiğimiz eleştiride yer vermiştik. Bkz. Sungur Savran, "Alternatif Küreselleşme mi, Proleter Enternasyonalizmi mi? *İmparatorluk*'a Reddiye", *Praksis*, sayı 7, Yaz 2002, s. 248-251.

teorileştiren çalışmalar yaptığı doğru olmakla birlikte, bunları aynı torbaya koyarak ortak biçimde eleştiriye tâbi tutmak bütünüyle yanlıştır.

20. yüzyıl başı emperyalizm teorileri esas olarak ikiye ayrılır: Rosa Luxemburg'un teorisi kendi başına bir ekol olarak anılabilir⁹; Lenin'in teorisi ise bir dizi çalışmanın doruk noktası olan ikinci bir ekolü temsil eder. Lenin'in öncülleri arasında Britanyalı sosyal liberal Hobson, Avusturyalı Marksist Hilferding ve Lenin'in parti yoldaşı Buharin'in çalışmaları vardır.¹⁰ Ancak, bütün bu yazarlara teorik borcu ne kadar yüksek olursa olsun, Lenin'i bütün öncüllerinden ayıran bir nokta vardır ki, bu Lenin'in teorisini Marksizm'in tarihinde çok özel bir yere yerleştirir: kapitalizmin emperyalizmin tarihi içindeki yerini araştıran, onu kapitalizmin en yüksek aşaması olarak nitelleyen sadece Lenin olmuştur. Bu yüzdendir ki, Luxemburg ile Lenin 20. yüzyıl başı Marksist emperyalizm teorisinin iki ana figürü olarak nitelenebilir. Tabii, bir de "ültra-emperyalizm" teorisiyle Lenin'in oklarının ana hedefi haline gelen Kautsky söz konusudur.¹¹ Tabloya üçüncü bir figür olarak onu da eklemek gerekir. Öteki yazarlardan farklı olarak PG bazen Lenin'le Luxemburg'u özdeşleştirmekle yetinmemekte, Lenin'i Kautsky, hatta kendine özgü bir emperyalizm teorisine sahip olan burjuva iktisatçısı Schumpeter ile dahi birlikte anmaktan çekinmemektedirler.¹²

Aşağıdaki tartışmada zaman zaman gündeme gelecek olan bir noktaya daha baştan işaret etmek gerekir: Lenin ile Luxemburg'un emperyalizme yaklaşımlarının teorik temelleri bütünüyle farklıdır. Dolayısıyla, birine yöneltilen bir eleştirinin öteki için de geçerli olduğunu, **bu konuda özel kanıt sunmadan varsayan** bir akıl yürütme bütünüyle yanlıştır.

Bu metodolojik uyarıdan sonra, PG'nin Lenin'in emperyalizm teorisine yönelttiği eleştirilere geçebiliriz. Lenin'e en sistematik eleştiriye yönelttikleri için esas kaynağımız PG olmakla birlikte, "yeni" emperyalizm literatüründe Lenin'e yöneltilen öteki eleştirilere de yeri geldikçe değineceğiz. Tartışmanın

9 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, çev. Tayfun Ertan, Alan Yayıncılık, İstanbul.

10 J.A.Hobson, *Imperialism*, Michigan University Press, Ann Arbor, Michigan, 1965; Rudolf Hilferding, *Le Capital Financier. Etude sur le développement récent du capitalisme*, Editions de Minuit, Paris, 1970; N. Boukharine, *L'économie mondiale et impérialisme*, Editions Anthropos, Paris, tarih yok. Buharin'in kitabı Türkçe'de de yayınlanmıştır: N. Buharin, *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi*, çev. U.S.Akalin, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2005.

11 Bkz. Karl Kautsky, *L'Imperialismo*, der. Luca Meldolesi, Laterza, Bari, 1980.

12 Türkçe'de Marksist emperyalizm teorilerini bir bütün olarak değerlendiren bir metin için bkz. "Emperyalizm Teorileri", *Sosyalizm ve Toptumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 2, İletişim Yayınları, s. 432-441. Son dönemde yazılmış son derece düzgün bir tarama için bkz. Özgür Öztürk, "Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması", *Praksis*, sayı 15, basılıyor.

Devrimci Marksizm

mümkün olduğunca berrak biçimde yürütülebilmesi için, eleştirileri teker teker numaralayılarak aktaracağız.

1. Emperyalizm kapitalizmin özel bir aşaması değildir. Klasik teoriler emperyalizmin tarihsel yerini yanlış değerlendirmiştir. Emperyalizm, kapitalizmin bağrında daha evvel de varolmuş olan rekabet basıncının gelişkin kapitalizm koşullarında aldığı biçimdir. Hatta emperyalizm kapitalizmin en yüksek aşaması olmak bir yana görel olarak erken bir aşamasıdır. PG'nin bu eleştirisine benzer bir eleştiriyi Harvey'de de bulmak mümkündür. Bu yazar da, Hannah Arendt'in çalışmasına yaslanarak 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan emperyalizmi "kapitalizmin son aşaması olmaktan ziyade, burjuvazinin siyasi yönetiminin ilk aşaması" olarak nitelemektedir.¹³

2. Klasik emperyalizm teorisi sermaye birikiminin dinamiklerinin yanlış bir değerlendirilmesine yaslanır.

3. Emperyalistler arası rekabet konjonktürel bir özelliktir. Klasik teori bunu "kapitalizmin değişmez bir yasası haline" yükseltmiştir. Günümüzde emperyalistler arası rekabetten söz etmek mümkün değildir, çünkü, birincisi, ABD hakimiyet sistemini sağlam biçimde kurmuştur ve, ikincisi, artık tekil ülkelerde birbirinden ayrıştırılabilecek bir ulusal burjuvazi yoktur. Bu fikri Aijaz Ahmad da ısrarlı tarzda işlemektedir.¹⁴

4. Klasik emperyalizm teorisi "Üçüncü Dünya" olarak anılabilecek olan ülkelerin ya da daha genel olarak kapitalist olmayan bir çevrenin kapitalizm için vazgeçilmez önemi üzerinde gereksiz ölçüde odaklaşmıştır. Oysa, günümüz kapitalizmi büyük ölçüde gelişmiş kapitalist ülkeler arasında sermaye ve ticaret akımlarına yaslanmaktadır.¹⁵ PG'nin yanı sıra Wood da bu kanıdadır.¹⁶

5. Klasik teorinin en zayıf yanlarından biri devlet konusundaki indirgemeci ve araçsal teorisidir.

6. Lenin'in "serbest ticaret kapitalizmi" ile emperyalist çağ arasında kurduğu karşıtlık, kapitalist üretim tarzında ekonomi ile politika arasındaki ayrılma konusunda kaba bir kavrayışın ürünüdür. Bunun sonucunda Lenin emperyalizm çağında ekonomi ile politika arasındaki ayrılmanın sona erdiği kanısına ulaşır.

13 *The New Imperialism*, a.g.y., s. 42.

14 "Imperialism of our Time", a.g.m., s. 44.

15 Leo Panitch ve Sam Gindin, " 'Imperialism and Global Political Economy': A Reply to Callinicos", www.socialistproject.ca/theory/.

16 *Empire of Capital*, a.g.y., s. 126.

Bütün bu eleştirilerin ışığında PG, Lenin'in emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabeti emperyalizmin ayrılmaz bir özelliği olarak görmeye yanıldığını ileri sürerler. Kautsky, emperyalistler arası rekabetin emperyalizmin ayrılmaz ya da kaçınılmaz bir özelliği olmadığı konusundaki tezinde haklıdır. Hatası bu sonuca sadece ekonomik temellerde ulaşmaya çalışması, devlet teorisini için içine sokmamasıdır.

Lenin'in emperyalizm teorisine eleştirileri özetlerken şu noktayı da eklemeyemedim. Klasik Marksizm'in temellerine saldıran düşünürlerin çoğu gibi, PG de Lenin'in teorisinin **baştan itibaren** mi yanlış ve geçersiz olduğu, yoksa **koşullar değiştiği için** bugün mü geçersizleştiği konusunda bütünüyle ikirciklidir. ¹⁷ Görünüşte amaçları, klasik teorinin günümüzün emperyalizmini açıklayamayacağını kanıtlamaktır. Lenin'in emperyalistler arası siyasi ve askeri rekabeti konjonktürel olmaktan çıkararak genelleştirmesini eleştirirken sanki sorunun bu teorinin geçmişte geçerli olduğu halde, günümüzü açıklayamamasında olduğunu söylemektedirler. Ama öteki eleştirileri, klasik teorinin toptan ve onulmaz biçimde yanlış olduğu anlamına gelir. Bunda o kadar ileri giderler ki, Marksizme ve Lenin'e mesafeleri çok daha büyük olan Hardt ve Negri'yi bile Lenin ve Luxemburg'un 20. yüzyılın büyük bölümünde haklı olduklarını söyledikleri için eleştirirler! ¹⁸

Lenin'in emperyalizm teorisine yöneltilen bu eleştiriler, ya toptan yanlıştır, ya Lenin'in teorisi ile Luxemburg'ununki birbirine yanlış biçimde özdeşleştirdiği için geçerli değildir. Ne var ki bu eleştirileri ciddi bir süzgeçten geçirebilmek için önce Lenin'in emperyalizm teorisini tahrifatlardan arındırarak bütünlüğü içinde ele almamız ve, daha önemlisi, bu teorinin günümüz kapitalizmini ölçüde kucaklayabildiğini, sarıp sarmalayabildiğini görmemiz gerekiyor. Başka bir ifadeyle, Lenin'in doğru biçimde okunmuş teorisini günümüz kapitalizminin temel özellikleri karşısında bir sınavdan geçirmemiz gerekiyor. Bunu yaparken, aynı zamanda Lenin'in teorisinde varolan bir dizi zaafa, hataya ve eksik formülasyona da işaret etmeye çalışacağız. ¹⁹

17 Tam tamına aynı ikirciklik André Gorz'un ünlü *Elveda Proletarya'sında* mevcuttur. Bkz. *Farewell to the Working Class. An Essay on Post-Industrial Socialism*, Pluto Press, Londra, 1982. Gorz'u durup dururken ortaya attığımızı sanabilecek okura, bu yazının tartışmanın politik arka planını ele alacağımız bölümüne kadar sabretmesini tavsiye edelim.

18 "Global Capitalism...", a.g.m., dipnot 17, s. 35. Hardt ve Negri'nin Lenin'in teorisinin günümüzde geçerli olmadığını kanıtlamak için verdikleri kanıtın tam bir teorik sahtekârlık olduğunu *Praksis*'te yayınlanan eleştiride ortaya koymuştuk. Bkz. "İmparatorluk'a Reddiye", a.g.m., s. 250-251.

19 Aşağıdaki bölümde sergilenecek olan görüşler, daha önce 2003 yılı Eylül ayında yapılan ODTÜ Ekonomi Kongresi'nde yaptığımız sunumda ortaya konulmuş görüşleri temel almaktadır.

Lenin'in emperyalizm teorisine giriş

Lenin'in esas olarak *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*²⁰ kitabında sergilediği emperyalizm teorisini incelemeye girişirken, bu kitabın sınırlarına ve zaaflarına değinerek başlamak en doğrusudur.

1. Her şeyden önce, bu kitap bütünsel bir anlamda bir teori kitabı değildir. Elbette burada bir emperyalizm teorisinin ana hatları sergilenmiştir. Ama bu teorisinin hem geri, hem de ileri bağlantıları sadece atıflar ve gönderilerle sınırlı tutulmuştur. Bununla kast ettiğimizi biraz açalım. Bir yandan, Lenin bu kitabında emperyalizm aşamasında ortaya çıktığını saptadığı özelliklerin kapitalist üretim tarzının gelişme yasalarıyla bağlantısını **sistematik biçimde** incelemez. Bu bağlantı mevcuttur ve göndermeler yoluyla ifade edilir. Ama kapitalizmin yasalarıyla emperyalizmin yasaları bütünleştirilmiş bir biçimde ele alınmaz. Bir yandan da, emperyalizmin temel özelliklerinin gelişip açılması sonucunda ortaya çıkacak eğilimler, örneğin Marx'ın *Kapital*'de yaptığı gibi, ortaya konulmaz. Lenin saptadığı özelliklerin daha ileri doğru derinleşmeleri halinde doğuracakları sonuçları ele almak yerine, bu özelliklerin kitabın yazılmakta olduğu dönemde ortaya çıkış biçimlerinin incelenmesiyle yetinir.

Lenin, *Emperyalizm*'in bu özelliklerinin bütünüyle farkındadır. Bir kere, kitabın başlığının altına, İngilizce'ye "A Popular Outline" diye çevrilmiş olan bir alt başlık yerleştirmiştir. Bunu Türkçe'ye "Popüler Bir Özet" ya da "Basitleştirilmiş Bir Özet" diye çevirmek mümkündür. Sol Yayınları'nın Türkçe çevirisinde bu alt başlık maalesef kitabın hiçbir yerinde yer almamaktadır. Zaten alt başlığı olan bir kitaba bir daha alt başlık konulduysa bunun bir anlamı olmalıdır. Gerçek bir teorik çalışmanın isterlerini gayet iyi bilen Lenin, biraz da ünlü alçakgönüllülüğüne uygun biçimde, kitaba bu alt (alt) başlığı koymayı gerekli görmüştür. Öte yandan, Lenin kitabın Fransızca ve Almanca baskılarına 1920 yılında yazdığı *Önsöz*'ün daha birinci paragrafında bu incelemenin amacının dünya kapitalist sisteminin 20. yüzyılın başında "bileşik bir tablo"sunu çizmek olduğunu konusunda okuru, üstelik bu üç kelimenin altını çizerek uyarır. (*CW*, 22, s. 189) Kitabın Sol Yayınları'nda yayınlanan çevirisinde bu terim "bütün bir tablo" olarak geçiyor. Oysa İn-

20 V.I.Lenin, *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara, 1969. Biz, birazdan anlaşılacak nedenlerle, alıntılarını kitabın Lenin'in İngilizce Toplu Eserleri'nde yayınlanmış olan versiyonundan kendimiz çevireceğiz: V.I. Lenin, *Imperialism. The Highest Stage of Capitalism, Collected Works* içinde, cilt 22, Progress Publishers, Moskova, 1977. Bu kaynağa referanslar metin içinde *CW*, 22, sayfa numarası biçiminde verilecektir.

gilizce'deki "composite" kelimesi "bütün" anlamını taşımaz. Vurguladığı anlam "karma", "karışık", "bileşik", "katışık" gibi bir şeydir. Öyleyse, Lenin'in bu vurguyu neden yaptığını da düşünmemiz gerekiyor. Lenin, kitabının saf anlamda teorik bir kitap olmadığını gayet iyi farkındadır, bu ifadeyi bu yüzden kullanmıştır. Maalesef, *Emperyalizm*'i Türkçe'de Sol Yayınları versiyonunda okuyacak birçok okuyucu bütün bunların farkına varamayacaktır.²¹

2. Lenin Britanyalı araştırmacı Hobson'a gereğinden daha büyük bir önem atfeder.²² Bu, emperyalizm ile kapitalizmin yasaları arasında sistematik bağlar kurulmaması ile birleştiğinde, kitaba eksik tüketimci bir damarın sızmasına yol açar. Aşağıda görüleceği gibi, bu damar, *Emperyalizm*'de sergilenen teorisinin gövdesine yabancıdır ve Lenin'in akıl yürütmesi için hiç de gerekli değildir.

3. Emperyalizm, kitabın yazılış koşulları dolayısıyla, Avrupa kapitalizminin, özellikle de Almanya'nın deneyiminden fazlasıyla etkilenmiş, buna karşılık geleceğin esas hakim kapitalist gücü olacak olan ABD kapitalizminin eğilimlerini yeterince inceleyememiştir. Lenin'in 1915-1916 yıllarında, *Emperyalizm*'in hazırlık çalışmasını yaptığı sırada, İsviçre'nin Almanca konuşulan kantonlarından birinde olan Zürih'te erişebildiği kaynaklar içinde Almanca kaynakların büyük bir ağırlık taşıdığı biliniyor. Okuduğu 148 kitabın 106'sı Almanca'dır; buna karşılık İngilizce kitapların sayısı 17'de kalmaktadır. Oran neredeyse bire ondur. Yararlandığı 232 makalenin ezici çoğunluğu (206 tanesi) yine Almancadır. İngilizce makalelerin sayısı ise ancak 13'ü bulmaktadır. Fark daha da büyüktür.²³ Bunun, en başta finans kapital gibi merkezi bir kavramın içeriği üzerinde olmak üzere, bir dizi çarpıtıcı etkisi olacaktır. Bu konuya aşağıda döneceğiz.

4. Lenin, yepyeni bir gelişmenin, bir aşamanın teorileştirilmesi çabası içine giren birçok yazar gibi, yeni dönemin eskisinden farkını haklı olarak vurgularken, eskiyle süreklilik arz eden yanları açık ve vurgulu biçimde ortaya koymamakta, yani kapitalizmin temel yasalarının işlemeye devam ettiğini yeterince vurgulamamaktadır. Kitap bu yönde uyarılar içerir, ama bunların yeterli olmadığı, Lenin'in kendisinin başka bağlamlarda kapitalizmin temeldeki sürekliliğini vurgulamak zorunda kalmasından belli olacaktır.

21 Bütün bunlar, Aijaz Ahmad'ın Lenin'in çalışması için alaycı bir biçimde "eğer teori denebilirse" ("Imperialism of Our Time", a.g.m., s. 48) demesini hiçbir biçimde haklı göstermez. **Lenin'in bir emperyalizm teorisi vardır; ama bu teori tamamlanmamıştır.**

22 Hobson'un yapıtıdan "kişisel kanıma göre o çalışmanın hak ettiği gibi" dikkatli bir şekilde yararlandığımı söyler. *CW*, 22, s. 187.

23 Hazırlık malzemesi Toplu Eserler'in İngilizce baskısının 39. cildinde bir araya getirilmiştir. Buradaki rakamlar 22. ciltte derleyenlerin notlarından alınmıştır. Bkz. *CW*, 22, s. 377.

5. Nihayet, Lenin'in emperyalizmin kapitalizmin yükseliş evresinden gerileme evresine geçişi temsil ettiği tezini, "çürüyen" ve "can çekişen" kapitalizm sıfatlarıyla ortaya koyması retorik amaçlar açısından kendi döneminde kapitalizmi özürlemeye çalışmakta olan akımlara karşı faydalı olmuş olabilir, ama yanlış anlaşılmaya son derece müsaittir ve kendisinden sonra da sistematik teorik yanlışlara yol açacaktır. Lenin kendisi, emperyalizm aşamasında kapitalizmin eskisinden de hızlı bir büyüme potansiyeline sahip olduğunu istediği kadar vurgulasın, bu sıfatlar Stalinizm tarafından bilimsel içeriklerinden koparılarak propaganda amaçlarıyla mutlaklaştırılmışlardır. Bir ölçüde farklı bir sorun olan asalaklık tartışmasındaki "kupon keserek yaşama" teması için de aynı vurgu yanlışından söz edilebilir.

Artık Lenin'in emperyalizm teorisinin içeriğini tartışmaya başlayabiliriz. Bunu yaparken, Lenin'in teorisinin okunmasında yaygın olan bir kolaycılığa, basite kaçmaya, bir bakıma teoriyi statikleştiren ve tarihsel anlamından koparan şematikleştirmeye dikkat çekmeliyiz. Yaygın olan uygulama, Lenin'in emperyalizm teorisini emperyalizmin beş özelliği denebilecek maddelere indirgemektir. Bunları saymayı bilen herkes, Lenin'in emperyalizm teorisini kavramış sayılmaktadır. Yaklaşım bu olunca, teoriyi özetlemek de kolaydır. Zaten Lenin de yapının bir aşamasında tanımların sınırlayıcılığını hatırlatmakla birlikte bu beş özelliği kendisi de saymaktadır: tekellerin ekonomik hayatta belirleyici rol oynaması; banka sermayesi ile sanayi sermayesinin kaynaşması yoluyla finans kapitalin oluşması; sermaye ihracının belirleyici önemi; tekellerin dünyayı paylaşması; dünyanın büyük emperyalist devletlerce paylaşılmasının tamamlanmış olması (CW, 22, s. 266). Bu beş özellik zamanla emperyalizm teorisinin esası haline getirilmiş ve böylece hem bu özelliklerin kapitalizmin tarihsel gelişim süreci içinde dinamik olarak alındıklarında anlamı gözden kaybolmuş, hem de emperyalist aşamanın tarihsel gelişme ve sınıf mücadelesi açısından anlamı unutulmuştur. Esas olarak Stalinist hareketin yarattığı bu cansız soyutlamanın bugün de bambaşka bir açıdan, "yeni" emperyalizm literatüründeki Leninist emperyalizm teorisi anlayışını belirlediği söylenebilir. Oysa Lenin kendisi, bu tür bir şematizme yaptığı tanımın hemen ardından karşı çıkmıştır. "Daha sonra göreceğiz ki, sadece—yukarıdaki tanımın kendini sınırlamış olduğu—temel ekonomik kavramları değil de, kapitalizmin bu aşamasının genel olarak kapitalizmle ilişkisi içinde tarihsel yerini ya da emperyalizm ile işçi sınıfı hareketi içindeki iki ana akımın ilişkisini de göz önünde tutarsak, emperyalizm farklı biçimde tanımlanabilir ve tanımlanmalıdır." (CW, 22, 267) Başka biçimde ifade edelim: Lenin'in *Emperyalizm*'inin, yukarıdaki ekonomik özellikleri ele alan ilk altı

bölümünden daha önemli olan bölümleri, 8., 9. ve (özellikle de “Emperyalizmin Tarihteki Yeri” başlığını taşıyan) 10. bölümlerdir.

Elbette, bu daha önemli boyutları kavrayabilmek için önce, Lenin’in emperyalizmi tanımlamak için kullandığı beş ögeye daha dikkatli olarak bakmamız gerekiyor. Bunu yaparken, günümüzde dünya kapitalizminin ulaştığı noktada ortaya çıkan başlıca özellikler karşısında bu teorinin geçerliliğini ne ölçüde sürdürmekte olduğu konusuna da eğileceğiz.

Lenin’in teorisi ve günümüzde emperyalizm

Lenin’in emperyalist aşamanın en önemli özelliği olarak sürekli vurguladığı, küçük ve dağınık kapitalist işletmelerin dev şirketlere dönüşmesi, yani tekellerin ekonomik hayata damga vurmaya başlamasıdır. Lenin, her ne kadar teorik bir tartışmaya girmezse de, tekellerin oluşumunu Marx’ın *Kapital*’de sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi konusunda saptadığı yasalardan hareketle açıklar. 20. yüzyılın başında bu tür dev şirketlerin oluşumu henüz emekleme çağını yaşıyordu. 20. yüzyılın bütün gelişmesi, bu tür şirketlerin hem dünya çapında, hem de tek tek ülkelerde istisna değil kural haline geldiği bir evrime tanıklık etmiştir. Günümüz kapitalizmine dünya çapında damgasını vuran, “çokuluslu şirket” olarak anılan dev sermaye birimleri de, tek tek ülkelerde oluşan holdingler de, Lenin’in bir yüzyıl önce, kapitalizmin yeni aşamasının temel unsuru olarak saptadığı bu özelliğin, günümüz dünyasını tanımlamak açısından da son derece isabetli olduğunu tartışılmaz bir açıklıkla göstermektedir.

Burada tartışılacak bir şey yoktur. Tartışılması gereken daha ince noktalar. Bunların arasında öne çıkarılması gereken ilk nokta, Lenin’in sözünü ettiği “bileşik üretim”dir (*CW*, 22, 198 ve 209). Lenin’in kendi tanımıyla bu, “tek bir işletmenin bağrında farklı üretim dallarının toplanması” olarak tanımlanabilir. Lenin, o dönemde Almanya’nın en önemli şirketlerinden biri olan AEG’yi örnek vererek, bu şirketin kendi bünyesinde sadece imalat alanında kablo ve yalıtıcılardan otomobil ve uçağa kadar son derece farklı ürünleri üreten 16 şirketi bir araya getirdiğini vurgular (*CW*, 22, s. 247). Lenin’in sermayenin örgütlenme tarzında saptadığı bu eğilim, 20. yüzyıl tarihi boyunca gelişerek serpilmiş ve bugünün holding tipi şirketinin dev sermayelerin **asıl** biçimini oluşturduğu evreye ulaşmıştır. Bugün her çocuk, holdinglerin²⁴ sadece imalat sanayisinin çeşitli dallarında değil, tarımdan turizme, peraken-

²⁴ Lenin, sermayenin yeni bir biçimi olarak holdinglere sürekli olarak atıf yapar: bkz. *CW*, 22, s. 211-12, 221, 227, 247.

Devrimci Marksizm

deden ihracata ekonominin bütün dallarında faaliyet gösteren çeşitli şirketleri bağrında topladığını biliyor. Lenin'in erkenden saptadığı bu eğilime dayanarak biz bugünün hakim sermaye dilimine **bileşik sermaye** adını vereceğiz.

Emperyalizmin ikinci özelliği, Lenin'e göre finans kapitalin hakimiyetidir. Finans kapitalden bilimsel olarak söz edebilmek için, önce günümüzde kavram konusunda varolan kafa karışıklığını temizlemek gerekiyor. Günümüzde, "küreselleşme"yi uluslararası burjuvazinin işçi sınıfına ve emekçilere karşı topyekûn bir taarruzu olarak değil de, (borsa, döviz alışverişi, devlet tahvilleri ve her türlü spekülasyondan para kazanan sermaye anlamında) finansal sermayenin (üretim süreçlerini düzenleyen) üretken sermayeye karşı üstünlüğü ele geçirmesi olarak kavrayanlar, ilk kategoriye finans kapital/finans sermayesi/mali sermaye gibi adlarla anılmaktadırlar. Üstelik, bu kullanımın Lenin'in emperyalizm teorisi ile doğrudan bir bağıntısı olduğu izlenimi son derece yaygındır. Lenin'in finans kapitalin hakimiyetinden söz ederken üzerinde durduğu kategori bu değildir. Lenin, bu kategoriye Hilferding'den devralmıştır. Bu sonuncunun verdiği tanımı kendisi aynen tekrarlar: "Böylece, bankacı gittikçe artan ölçüde bir sanayi kapitalistüne dönüşmektedir. Gerçekte **sanayi sermayesine dönüşmüş olan** bu banka sermayesini, yani para biçimindeki sermayeyi, ben 'finans kapital' olarak anıyorum" (CW, 22, s. 226, vurgu bizim). Burada görüldüğü gibi, Hilferding'in ve Lenin'in "finans kapital"i, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin (ya da daha genel olarak tarımı, ulaştırmayı, turizmi vb. de içeren biçimde üretken sermayenin) iç içe geçmesi, kaynaşması ile oluşmuştur. Finans kapital basitçe banka sermayesi (yani para sermaye) değil, sanayi sermayesine dönüşmüş banka sermayesidir. Oysa bugün finans ile sanayiye karşı karşıya getirerek birine kötü (finans), birine iyi (sanayi) etiketi yapıştıran ekollerin finans kapital olarak adlandırdıkları şey, tam da bundan dolayı, sanayi sermayesine (üretken sermayeye) **dış-sallığı ve karşılığı temelinde tanımlanmış** bir sermaye dilimidir. Öyleyse, finans kapital terimini Hilferding ve Lenin'in anlamında kullanmak, paradan para kazanan ve bugünün bütün kapitalizmini hakimiyeti altına aldığı iddia edilen sermaye dilimine ise başka bir ad vermek gerekiyor.

Hilferding ve Lenin'in finans kapital kavramının önemi, bu tür sermayenin tekil üretim dallarına bağımlılıktan kurtularak bütün ekonomik faaliyetlerle esnek ve hızlı bir ilişki kurma olanağını elde etmesinde ve bu sayede ekonominin bütününde kaynak dağılımının kontrolünü giderek eline geçirmesinde yatar. Emperyalizm öncesi dönemde üretken sermaye birimleri, her biri genellikle tek bir üretim dalında faaliyet gösteren çok sayıda küçük sermayelerden oluşuyordu. Bankalar ise genellikle yerel olarak faaliyet gösteren küçük birimlerdi. O aşamada banka toplumun belirli bir ekonomik dönem

boyunca tasarruf ettiği ve kendisi olmasa atıl kalacak olan fonlarını, bu fonları değerlendirmek isteyen küçük ölçekli kapitalistlere (artı-değerden alınacak faiz geliri karşılığında) ödünç veren kuruluşlardı. Ancak 19. yüzyıl sonunda banka sektöründe yaşanan tekelleşme, bankalara, ellerinde topladıkları dev fonların getirdiği pazarlık gücüyle ve kendi aralarında anlaşma olanakları yaratarak, büyük bir güç kazandıracaktı.²⁵ Küçük kapitalistler artık bankaların tutsağı haline geliyordu. Bu anlamda, banka sermayesi sanayi sermayesine hakim olmuş, kaynakların hangi üretim dalına aktarılacağını belirler hale gelmişti. Ama paralel bir tekelleşme sanayi sermayesinde de yaşanıyor-du. Sonuçta, hisse senetleri, yönetim kurullarında ortak üyeler ve holding türü şirketlerin yükselişi temelinde bankalar ile üretken sermaye birimleri kaynaşacak ve tek bir sermaye dilimi haline geleceklerdi. Hilferding ve Lenin'in anlattığı kaynaşma işte budur. Bu, günümüzde dünyanın çok çeşitli ülkelerinde (Almanya'nın dışında örneğin Japonya ve Güney Kore'de) geçerli olan finans kapital örgütlenmesidir.

Ne var ki, Avusturyalı olduğu için Almanca konuşulan dünyayı ilk elden gözleyen Hilferding ve Zürih'teki sürgününde esas olarak Alman kaynaklarıyla sınırlı kalan Lenin, finans kapitalin Almanya'daki somut tarihsel gelişim biçiminin önemini tek yanlı olarak abartmışlardır. Bazı başka ülkelerde, ama en önemlisi geleceğin modeli olan ABD'de gelişme farklı olmuş, sanayi şirketleri (ABD'de özel bir önem taşıyan borsanın da katkısıyla) kendileri birer finans kapital birimine dönüşmüşlerdir. Bunun en çarpıcı örneği, bugün dünya çapında en büyük sanayi şirketi olan General Electric şirketinin kendi finansman, sigorta vb. şirketlerini kurmuş olmasıdır.²⁶ Peki ABD şirketleri ve daha genel olarak holdingler ne anlamda finans kapital niteliğini kazanmışlardır? Bu şirketler ABD'de erkenden büyük önem kazanan borsaya çıkarak finansman gücüne kavuşmuşlar, "bileşik sermaye" tarzı örgütlenmeye geçtikçe tekil üretim dalının sınırlarından kurtulmuşlar, ekonominin çeşitli dallarındaki gelişmelere ve iniş çıkışlara bağlı olarak kendi kaynaklarını bir dal-

25 Bankaların nasıl dev kuruluşlar haline geldiğini ABD bankacılığında güncel bir rakamla anlatmak anlamlı olabilir. Bugün ABD'nin en büyük on bankasının toplam mevduatı (2005 rakamları) 2 trilyon 250 milyon doları aşmaktadır. Bir karşılaştırma için ekleyelim: ABD'nin GSYİH'si çok kabaca 10 trilyon doların üzerindedir. (Bkz. *The Economist*, 18 Mart 2006, s. 72.)

26 Dar anlamda bir sanayi şirketi gibi görünen General Electric'in nasıl bir finans kapital devi olduğunun en iyi göstergesi, şirketin sigortacılık alanındaki yavru şirketi Genworth'un boyutlarıdır. Genworth, 24 ülkede 15 milyon müşterisi olan ve 6900 çalışanı olan bir şirkettir. ABD sigortacılık sektöründe MetLife ve Prudential gibi devlerin hemen ardından gelir. (Bkz. *The Economist*, 11 Mart 2006, s. 68.) General Electric'ten başka bir bağlamda Lenin de söz eder: bkz. *CW*, 22, s. 247-48.

Devrimci Marksizm

dan ötekine kaydırmakta muazzam bir esneklik ve akışkanlık elde etmişler ve böylece toplam sermayelerini tek tek bütün kullanım değerlerinden kopararak bir bakıma “soyut sermaye” haline getirmişlerdir. Buradaki “soyut sermaye” kategorisi, dünyadan soyutlanmak, salt teorik olmak gibi bir anlam taşımaz. Aynen tekil üretim dallarında harcanan ve kendine özgü teknik özellikler içeren somut emeklerin piyasa dolayısıyla soyut emek haline gelmesi gibi, bu sermaye de tekil üretim dallarının ürettiği kullanım değerlerinin somut belirlenimlerinden kurtulmak anlamında soyuttur.

Bugün finans kapital yepyeni gelişme biçimleri göstermektedir. Günümüz emperyalizmin dünün emperyalizmine göre ekonomik planda gösterdiği en önemli değişikliklerden biri finans kapitalin aldığı bu yeni biçimlerde ortaya çıkıyor. Bu gelişme biçimleri arasında ikisi son derecede önemlidir. Birincisi, borsa artık sadece tarihsel olarak erkenden büyük bir güce kavuştuğu Anglo-Sakson ülkelerinde değil, hemen hemen her emperyalist ülkede üretken sermayenin kaderi üzerinde **belirleyici** denebilecek derecede büyük bir ağırlık kazanmıştır. Büyük şirket ve bankalar arasında borsaya çıkmamış olan pek az şirket kalmıştır. (İngilizce “closely held companies” olarak anılan bu şirketlerin arasında istisnai olarak bazı çok önemli aile şirketleri vardır.) Bütün bu şirketler, borsada “yatırımcılar”ın sürekli izlemesi altındadır. Bir bakıma bir “büyük gözaltı” söz konusudur. Borsa yatırımcıları, her bir şirketin üç aylık aralıklarla açıkladığı kazanç/hisse değeri oranlarının iniş çıkışlarını ve şirketin bütün operasyonlarını (şirket satın alma ve evlilikleri, üretimin başka ülkelere kaydırılması, işçilere ödenecek ücretler, şirketin sağlıklı yönetilip yönetilmediği) günbegün izleyerek yatırımlarını şirketten şirkete kaydırmaktadırlar. Elbette, şirketlerin yönetim ve kârlılık bakımından sağlığının izlenmesi tekil yatırımcılar için mümkün olan bir şey değildir. Bu işlev de, bağımsız denetçi (“auditor”) olarak çalışan ve bu alanda uzmanlaşan bir dizi şirket tarafından periyodik olarak yürütülen denetimler aracılığıyla yerine getirilir. Burada (aşağıda ayrıntısıyla ele alacağımız) üretimin toplumsallaşmasının ileri bir biçimini görüyoruz: denetim (“audit”) işlevi, şirketlerin tamamı üzerinden düşünüldüğünde, ekonominin bütününde büyük ağırlığı olan mega kapitalin özellikleri konusunda toplumun bütününü açısından oldukça sağlam bilgilerin merkezileştirilmesi olanağını doğurur. Lenin bu anlamıyla denetimin önemini emperyalizm tahlilinde sürekli olarak vurgular. Bir kez daha Lenin’in emperyalizm çağıının şafağında bu aşamasında kapitalizmin geliştireceği önemli özelliklerden birini keşfetmiş olduğunu görüyoruz.

Borsanın şirketler üzerinde kurduğu bu hakimiyet, her bir üretken sermaye biriminin finans sermayesinin hakimiyeti altına girmesinin çok çarpıcı

bir biçimdir. Üretken sermaye artık borsanın kaprislerine bütünüyle bağımlı hale gelmiş, finans sermayesi de bu süreç içinde üretim sermayesine dönüşmüş olmaktadır. Bugünkü dünyada borsa sadece tek tek şirketlerin değil, neredeyse bütün ülkelerin siyasi hayatının da anahtarını elinde tutmaktadır. Herhangi bir büyük siyasi olayda (seçim, savaş, salgın hastalık vb. vb.) “piyasaların tepkisi” bütün kapitalistlerin ve siyasi aktörlerin mutlaka dikkate alması gereken bir faktör haline gelmiştir. Çünkü borsa dikkate alınmadığı takdirde, para (özellikle “sıcak para” olarak anılan kısa vadeli yatırımlar) hızla o ülkeyi terk ederek başka ülkelere kaçabilir. Bu ise (bizim Türkiye’de artık gayet iyi bildiğimiz gibi) ekonominin çöküntüye uğraması demektir.

Lenin’in (Hilferding ile birlikte) finans kapitalin Anglo-Sakson ülkelerindeki gelişme tarzını inceleyememiş olmasının maliyeti, yapıtında borsanın tarihsel yerini bütünüyle yanlış biçimde nitelemesinde açıkça ortaya çıkar. Lenin borsanın işlevinin sona erdiği kanaatindedir. Bir Alman kaynağına dayanarak şöyle yazar Lenin:

“Serbest rekabetin hakim olduğu eski tip kapitalizmden tekelin hakim olduğu yeni kapitalizme doğru değişim, ifadesini, başka şeylerin yanı sıra, Menkul Kıymetler Borsası’nın öneminin gerilemesinde bulur.” (CW, 22, s. 218) Bu Lenin’in *Emperyalizm*’inin en büyük yanılgılarından biridir. Lenin, borsanın kendi tanımladığı anlamda finans kapitalin mükemmel bir yatağı olduğunu kavrayamamıştır.

Günümüzde finans kapitalin aldığı bir ikinci yeni biçim ise Lenin’in döneminde hiç varolmayan bir finansal sermaye biçimi ile ilgilidir: yatırım fonları.²⁷ Birçok küçük, hatta orta boy yatırımcını tasarruflarını profesyonel biçimde ve kendi de kâr elde etmek üzere toplu halde işleten büyük şirketler veya banka ve benzeri finans kuruluşlara bağlı yavru şirketler olarak örgütlenen fonlar, gerçekte aracı kurumlardır. Bunlar, kimi operasyonlarını, menkul kıymetler borsalarında, türev borsalarda, hedge işlemlerinde, döviz alım satımında vb. yürütürler. Bu biçim altında, kısa vadeli yatırımlar söz konusu oldukça, bu operasyonlar fonlara Hilferding ve Lenin’in anlamında finans kapitalden ziyade spekülasyon yoluyla para kazanan (günlük ekonomi tartışmalarında söylendiği gibi “paradan para kazanan”) finansal sermaye karakterini kazandırır. Ama yatırım fonlarının bir başka operasyon türü vardır ki, onları doğrudan doğruya Hilferding ve Lenin’in anladığı anlamda finans kapital haline getirir. Son yılların en yaygın uygulaması çerçevesinde, yatırım

27 Yatırım fonlarının yanı sıra (İngilizcesiyle “investment funds” veya “mutual funds”) bir de özellikle ABD’de önemli bir finansal gücü temsil eden emeklilik fonlarından (“retirement funds”) söz etmek mümkündür. Biz bu yazıda, ikinci kategoriye ele almayacağız.

Devrimci Marksizm

fonları, sanayi veya başka alanlarda faaliyet gösteren üretken sermaye şirketlerini satın alır, yönetimine karışmadan (elbette bağımsız denetçilerle şirketi izleyerek) bu şirketlerin kârını mülk edinir ve bir süre bu şirketleri daha yüksek bir değere elden çıkarır hale gelmişlerdir. Burada, sadece sanayi vb. alanlarda çalışan şirketlerin meta üretmediği, şirketlerin (sermayelerin kendilerinin) alınıp satılan metalar haline geldiğini görüyoruz. İşte bu faaliyetlerinde yatırım fonları sanayi sermayesiyle kaynaşan ve ona hakim olan birer finans kapital birimi haline gelmişlerdir.²⁸

Öyleyse, şu sonuca ulaşıyoruz: finans kapital kavramıyla birlikte, “bileşik sermaye” kategorisi yeni bir belirlenim kazanıyor ve derinleşiyor. Hilferding ve Lenin’in finans kapitali bankaların hakimiyetine bağlayan yaklaşımı gerçekte varolan finans kapital biçimlerinden sadece biridir. Bu ayrıntı dışında, sermayenin ekonominin dallarından bağımsızlaşması ve ekonominin bütününde kaynak dağılımı üzerinde gittikçe daha büyük bir hakimiyet elde etmesi anlamında finans kapital, günümüz kapitalizmde Lenin’in döneminde olduğundan dahi daha geçerli bir kavramdır.

Lenin, emperyalizmi daha önceki kapitalist aşamadan ayıran üçüncü özellik olarak sermaye ihracının mal ihracatına göre daha önemli hale gelmesini sayıyor (*CW*, 22, s. 240). Günümüzde sermaye ihracının ister portföy yatırımları (yani başka ülkelerde borsalara, devlet tahvillerine vb. mali yatırımlar), ister doğrudan yabancı yatırım (yani başka ülkelerde yavru şirket veya bağımsız işletme kurmak, o ülkenin vatandaşlarının işletmelerini satın almak, bu işletmelerden hisse senedi satın almak vb.) biçimi altında olsun, dev boyutlara vardığı ve uluslararası mal ve hizmet ticaretinin büyüme hızından kat kat hızlı arttığı, kanıtlanmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Lenin’in emperyalizm öncesi kapitalizmde tipik olanın mal ihracatı iken emperyalist dönemde sermaye ihracının tipik hale gelmiş olduğu yolundaki saptaması, 20. yüzyıl boyunca ortaya çıkan gelişmeler sonucunda **dahiyan**e bir saptama olarak nitelenebilir. Üstelik, sermaye ihracının mal ihracatına üstünlüğü, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren nitel bir sıçrama da yapmıştır: bugün sermaye ihracatı uluslararası ticareti sadece **nicel** olarak geri bırakmakla kalmıyor, **nitel** olarak da yönlendiriyor. Dünya ticaretinin gittikçe artan bir bölümü, “çocuklu şirketler” olarak anılan dev sermayelerin kendi yavru şirketleri arasında yapılan ticaretten oluşuyor. (Günümüzde bu pay, dörtte bir ila

---

28 Yatırım fonlarının sayısı son yıllarda hızla artmıştır. Başlangıçta ABD’de yaygın olan fonlar, şimdi Avrupa’da da büyük önem kazanmıştır. Avrupa Fon ve Varlık Yönetimi Derneği’nin (EFAMA) rakamlarına göre, AB çapında fonların yönettiği aktifler 2005 yılında % 23 dolayında artarak 7,8 milyar ABD doları düzeyine yükselmiştir. Aynı kuruluşa göre bugün Avrupa’da çalışan 30 binden fazla fon mevcuttur. (Bkz. *The Economist*, 11 Mart 2006, s. 68.)

üçte bir arasında veriliyor.) Bugün dünya ekonomisi hakkında konuşan herkesin çiklet gibi tekrarladığı iki tartışılmaz gerçek vardır. Biri, çokuluslu şirketlerin üretim alanındaki hakimiyeti, öteki ise spekülatif sermayenin bütün dünyada dev ölçeklerde dolaşıyor olduğu (“sıcak para” denen olgu bunun bir vechesidir). Lenin, “sermaye ihracı” kavramıyla her iki olgunun emperyalizm çağında belirleyici olduğunu tam bir yüzyıl önce ortaya koymuştur!²⁹

Lenin’in sermaye ihracı üzerine söylediklerindeki zayıf yan, bu olguyu gelişmiş kapitalist ülkelerde bir “sermaye fazlası”na bağlamasıdır. Lenin burada Hobson’u izlemekle hata etmektedir. Çünkü Hobson’un akıl yürütmesi bütünüyle bir eksik tüketim teorisine dayanır. Nitekim Lenin de onu izleyerek “sermaye fazlası”nın temelinde tarımın sanayiye göre geri kalmışlığının ve emekçi kitlelerin yoksulluğunun yattığını ileri sürecektir (*CW*, 22, s. 241-42). Lenin’e haksızlık etmemek için bir noktayı eklemek gerekiyor: 20. yüzyıl başı Marksizm’inde eksik tüketimcilik kriz teorisinde yaygın bir eğilimdi. Kautsky’den Rosa Luxemburg’a hemen hemen bütün önemli Marksist teorisyenler, krizlerin temel nedeninin kitlelerin eksik tüketimi olduğunda hemfikirdiler. Bu eğilim durup dururken ortaya çıkmamıştı. Rusya’da “legal Marksistler” olarak bilinen ve Marx’ın yapıtında kapitalizm konusunda varolan derin içgörülerini burjuva bir açıdan kullanarak kapitalizmin gelişmesini olumlamayı kendine hedef olarak belirlemiş bulunan bir ekol, özellikle de bu ekolün önde gelen ismi Tugan-Baranovskiy, sermaye birikimi sürecinde sektörler arasında orantısızlıklar ortaya çıkmadığı sürece bir krizin doğamayacağı türünden bir tez ileri sürüyorlardı. Marksistler, Tugan-Baranovskiy’e karşı aşırı üretimin olanaklılığını ortaya koyabilmek amacıyla, kitlelerin eksik tüketimini vurgulamaya yönelmişlerdi. Lenin’in Hobson’a referansı biraz da Hobson’dan farklı ve ona karşıt olarak, kapitalizm kapitalizm olarak kaldığı sürece kitlelerin yoksulluğunun kaçınılmaz olduğunu, dolayısıyla sermaye ihracının (emperyalizmin) kaçınılmaz olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Oysa, eksik tüketimci bir açıklama Lenin’in teorisi için hiç de **gerekli değildir**. Yukarıda gördüğümüz gibi, Lenin için tekellerin oluşumu ve ekonomik hayatı hakimiyeti altına alışı emperyalizmin esas özüdür. Bir kez tekeller hakim sermaye biçimi haline geldiğinde, sermaye ihracı hem olanaklı,

---

29 Lenin’in sermaye ihracı ile sadece para sermayenin ülke dışına yatırılmasını (krediler ya da genel olarak portföy yatırımları) kast etmediği, üretken sermayenin uluslararası hareketini, yani doğrudan yabancı yatırımları bu kavramın bir unsuru olarak gördüğü, konunun tartışıldığı bütün bölümlerde açıktır. Ama dünya çapında sermaye ihracının dağılımını incelediği pasaj bu kavrayışını tartışılmaz bir açıklıkla ortaya koyar. Bkz. *CW*, 22, s. 243. AEG ve General Electric üzerinde ayrıntıyla durduğu bölümde aklında sanayi sermayesinin ihracının da olduğunu bir kez daha belli eder. Bkz. *CW*, 22, s. 247. Bu noktanın önemi aşağıda ortaya çıkacak.

Devrimci Marksizm

hem de zorunlu hale gelir. Olanaklı hale gelir, çünkü küçük işletmelerden farklı olarak, dev sermaye birimlerinin, başka ülkelerde, hatta uzak deniz aşırı bölgelerde, bilgi toplama, organizasyonel kapasite, pazarlama, hükümetlerle ilişki gibi konularda kaynaklarını harekete geçirme yeteneği vardır. Zorunludur, çünkü büyüyen ölçeği dolayısıyla dış pazarlara açılmak zorunda olan büyük sermaye birimi, rakiplerini alt etmek için düşük ücret olanaklarını kullanmak, yerinde üretim ve pazarlamanın avantajlarından yararlanmak, ham madde işleyen bir şirketse başka ülkelerin ham madde kaynaklarına el koymak vb. zorunda kalacaktır. Rekabet, başka alanlarda olduğu gibi sermayenin yasalarını tekil sermayelere dayatır. Nitekim, Lenin kendisi de, yeterince vurgulu biçimde olmasa da, rekabetin emperyalist yayılcılığın temelindeki dinamik olduğunu yer yer belirtir. Örnek olarak şu pasaja bakalım: “Kapitalizm ne kadar gelişkin hale geldiyse, ham madde eksikliği o kadar çok hissedilir, dünya çapında rekabet ve ham madde kaynakları arayışı o kadar yoğun olur, sömürge elde etmek için mücadele o kadar can alıcı hale gelir” (CW, 22, s. 260). Ama Lenin’in teorisinde tekeller arasında rekabetin esas dinamik olduğunu gösteren, bu tekil pasajlar değildir. Emperyalizmin dördüncü özelliği olan şirketlerin dünyayı paylaşmasıdır. Öyleyse şimdi bu konuya geçelim.

Dev sermaye birimlerinin dünyayı paylaşması olarak ifade edilen özellik, Lenin’in çağından bu yana yepyeni bir nitel sıçrama yapmıştır. Lenin, bu özelliği anlatmaya, dev şirketlerin (karteller, birlikler vb. oluşturarak) önce kendi iç pazarlarını bütünüyle fethettiğine işaret ederek girer. Sonra Marx’ı izleyerek kapitalizmin uzun zamandır bir dünya pazarı yaratmış olduğuna değinir ve dev sermayelerin kendi iç pazarlarını fethetmenin yanı sıra dünya pazarına açıldıklarını belirtir. Tarihsel süreç elbette böyle yaşanmıştır. Ama kapitalizmin 20. yüzyıl boyunca yaşadığı evrim sonucunda ulaştığı noktada, salt bu evrim süreciyle yetinemeyiz. Dünya kapitalizminin bugün geldiği noktada, çokuluslu şirket olarak anılan dev sermaye birimleri için dünya ekonomisi bir sonuç değil, başlangıç noktasıdır. Başka biçimde ifade edilirse, temelde iç pazar için üretim yapan dev sermayeler, bir de kârlı gördükleri için dış pazarlara uzanıyor değildirler. Bugünün hakim sermaye dilimi, yani çokuluslular, için sermayenin değerlendirme sürecinin bütün aşamaları dünya çapında planlanır ve yürütülür. Gerek emekgücünün, üretim araçlarının ve ham maddelerin satın alınması, gerek üretimin düzenlenmesi, gerekse ürünlerin pazarlanması ve satışı açısından, bu sermaye birimleri için hareket alanı dünyanın bütünüdür. Sermaye ihracı temelinde ortaya çıkan çokuluslu şirket, sermayenin özgül bir dilimidir. Daha iyi bir terimin yokluğunda, biz buna **mega kapital** adını veriyoruz.³⁰

Mega kapital, elbette, üretimi ve bütün öteki faaliyetlerini artı-değer üretmek ve bu artı-değeri yeniden üretime yönlendirerek sermaye birikimi sağlamak amacı bakımından kendinden önceki sermaye dilimlerinden hiçbir farklılık göstermez. Esas olarak, sermayenin emperyalizm çağında aldığı en ileri, en gelişkin biçimdir, başka hiçbir şey değil. Ama mega kapitali öteki sermaye türlerinden ayıran, ufkunun bütün dünya olmasıdır. Sermayenin doğasında varolan artı-değer açlığı, sınırsızlığı içinde sermayeyi böylece yeryüzünün bütün köşelerinde hareket eden bir deve dönüştürmüştür. İstanbul'un bir mahallesine su dağıtımını yapan bir kapitalistten, pazar olarak Samsun'u hedefleyen ayran imalatçısından, belirli bir bölge veya Türkiye pazarının tamamı için üretim yapan kola imalatçısından, Denizli'de ya da Antep'te ürettiği konfeksiyon ürünlerini dış pazarlara ihraç eden orta boy fabrikadan, hatta Avrupa, giderek dünya pazarında beyaz eşya sektöründe önemli bir oyuncu haline gelmiş olan Arçelik'ten farklı olarak, mega kapital, sadece başka ülkelerde ham madde avcılığına çıkmaz, sadece başka ülkelerde üretim tesisleri kurmaz, sadece dünyanın (asgari bir alım gücü olan) bütün ulusal pazarlarında pazarlama ve satış faaliyetleri yürütmez. Mega kapital **planlamasını** dünya çapında yapar. Bütün ülkelerin siyasal ve sendikal rejimleri, ücret düzeyleri, makro ekonomik politikaları, nüfuslarının yaş bileşimi, vasıflı işgücü birikimi, ham maddeleri vb. onu ilgilendirir. Mega kapital her yerde hükümetlerin kurulmasına ve yıkılmasına karışır.

Şimdi Lenin'e geri dönebiliriz. Lenin'in tam da şirketlerin dünyayı paylaşmasını ele aldığı bölümde incelediği Alman AEG ve Amerikan General Electric şirketleri, bugün emperyalist sermayenin tipik biçimi haline gelmiştir. Mega kapital, değerlenme sürecinin bütününü dünya çapında planladığı için, farklı mega kapital birimlerinin dünyayı paylaşması da işin doğal sonucudur. Lenin'in belirttiği gibi (*CW*, 22, s. 248 ve 252-53), mega kapital birimleri kimi zaman dünyayı anlaşmalarla paylaşır, kimi zaman rekabet içinde birbirinin boğazına sarılır. Kısacası, bugünün çokuluslu şirket olarak anılan sermaye türü Lenin'in emperyalizm teorisi çerçevesinde kucaklanır ve temellendirilir.

Bu konuyu geride bırakmadan önce günümüzde, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması sürecinin ulaştığı evrede, mega kapitalin vatansız olmadığı gerçeğinin altını çizmemiz gerekiyor. Liberal "küreselleşme" teorisinin en temel iddiası, bilindiği gibi, ulusal devletlerin ve ulusların tarihsel

---

30 Bu terimi ilk kez 1996 yılında kullanmış bulunuyoruz. Bkz. "Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı? (1)", *Sınıf Bilinci*, sayı 16, Kasım 1996, s. 45 vd.

Devrimci Marksizm

olarak işlevini yitirmiş olduğudur. Bu iddianın dayanaklarından biri de, çokuluslu şirketlerin ulusal aidiyeti olmadığıdır. Liberalizmin bu temel önermesi bugün solda da yaygın şekilde kabul görmektedir. Aşağıda “yeni” emperyalizm teorisyenlerinin de bu kanıda olduğunu göreceğiz. Bu iddianın gerçeklerle en ufak bir ilişkisi yoktur. Birkaç istisnai örnek dışında, bütün çokuluslu şirketlerin ulusal aidiyeti vardır. Mercedes’in bir Alman şirketi, Toyota’nın bir Japon şirketi, Ford’un ise bir ABD şirketi olduğunu, burjuvazinin günlük işlerini yürüten herkes bilir ve bunu burjuva basını da günbegün ifade eder. Teorinin fildişi kulesindeki bu iddia ancak ideolojik motivasyonlarla açıklanabilir. Solcuların, hele hele Marksistlerin bu tuzağa düşmesi ise olsa olsa liberalizmin sol üzerindeki düşünsel hegemonyasının acıklı bir örneği olarak kabul edilebilir.

Beşinci özellik olan, dünyanın emperyalist devletlerce paylaşımının **tamamlanmış** olması, Lenin’in emperyalizm teorisinde kilit bir yer tutar. Sömürgecilik, nüfuz alanları politikası vb. emperyalizm öncesi kapitalizmde de mevcuttu. Ama bu yüzden savaşlar çıkmıyordu. 20. yüzyılın başına gelindiğinde ise, dünya sömürgeler, yarı-sömürgeler ve nüfuz alanları olarak paylaşılmış durumdaydı. Lenin’in sürekli vurguladığı gibi, kapitalistler arasında da, kapitalist devletler arasında da paylaşımın tek bir ilkesi olabilir: güç. Eğer güç ilişkileri zaman içinde değişirse, eski paylaşım düzeninin sorgulanması kaçınılmaz olarak gündeme gelecektir. Ama Lenin’e göre güç ilişkilerinde değişim yaşanması kaçınılmazdır, çünkü “tekil şirketlerin, tekil sanayi dallarının, tekil ülkelerin arasında eşitsiz ve ihtilaçlı gelişme, kapitalist sistem çerçevesinde kaçınılmazdır” (CW, 22, 241). İşte emperyalizmin savaşlarını açıklayan esas olarak budur: yani eşitsiz gelişme dolayısıyla emperyalist devletler ve devlet blokları arasında güç dengelerinin değişimi sonucunda bir yeniden paylaşım gündeme geldiğinde, kozların paylaşılması büyük savaşların temelinde yatan dinamiktir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bütünüyle bunun ürünüdür. İnsanlığın gündeminde bu iki savaşa benzer bir Üçüncü Dünya Savaşı’nın olup olmadığı sorusuna ancak günümüzün somut dinamikleri incelenerek cevap verilebilir. Ama Lenin’in ortaya koyduğu su geçirmez mantık ışığında böyle bir savaşın **ebediyen** ihtimal dışı olduğunu söylemek çılgınlıktır. Daha da ötesi, insanlığı nasıl bir yok olma tehdidi ile karşı karşıya olduğu konusunda uyarmak yerine, uykuya yatırmaktır.

Emperyalist aşamanın tarihsel anlamı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Lenin’in emperyalizm teorisini beş özellikle statik ve şematik biçimde özetlemek, bu teorinin hayatiyetini, dinamik

niteliğini ortadan kaldırmak demektir. Lenin emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması olduğunu ileri sürerken, aklında sadece ekonomik ve politik alanda belirginleşen bu özellikler değil, daha da önemlisi, emperyalizmin kapitalist üretim tarzının ve sınıf mücadelelerinin gelişme tarihinde nasıl bir özel konum taşıdığı vardır. Yani tartışma buraya kadar getirildiği noktada bırakılsa, Lenin'in teorisinin esas can alıcı yanları bütünüyle bir kenara bırakılmış olur.

Lenin'in emperyalizmin kapitalizmin tarihinde yeri bakımından birbirleriyle ilişkili dört temel önermesi vardır. Birincisi, kapitalizm emperyalizm aşamasında bir asalaklık eğilimi gösterir. İkincisi, emperyalizm öncesi dönem kapitalizmin yükseliş dönemi iken, emperyalist çağ bir gerileme, ya da Lenin'in *Emperyalizm*'de kullandığı terimle bir çürüme çağıdır. Üçüncüsü, bu dönemde, emperyalist ülkelerde beliren bir işçi aristokrasisi, işçi sınıfı hareketinde düzene bağlı bir akımın yükselmesine temel sağlar ve böylece işçi sınıfının devrimci potansiyeli törpülenmiş olur. Nihayet, ve en önemlisi, emperyalizm aşamasında kapitalizm üretimde toplumsallaşmayı son sınırlarına kadar taşıyarak sosyalizmin maddi temellerini olgunlaştırır. Biz bu yazıda, sosyalist hareketin devrimci mücadelesi için **hayati bir önem** taşıyan işçi aristokrasisi üzerinde, bu konu bizi bu, zaten uzun olan, yazının ana tartışmasından uzaklaştıracağı için, durmayacağız. Şimdi sırasıyla, Lenin'in öteki önermelerine kısaca bakalım.

Kapitalist üretim tarzının tarihsel şafağında hakim sermaye biçimleri, başka üretim ilişkileri altında çalışmakta olan doğrudan üreticilerin (küçük köylü, zanaatkar vb.) ürettiği ekonomik fazlaya dolaşım alanında el koyan tüccar ve tefeci sermayesi idi. Tüccar sermayesi zamanla üretimin çeşitli öğelerini ele geçirdi ve giderek üretimi de kendi komutası altında örgütlemeye yöneldi. 18. yüzyılın sonunda Britanya'da manüfaktürden fabrika üretimine geçilmesiyle birlikte, kelimenin dar anlamında kapitalist üretim tarzı yerleşmeye başlıyordu. Üretken sermayeyi, tüccar ve tefeci sermayesinden ayıran, başkalarının düzenlediği üretim sürecinden pay alan bu sonunculara karşı olarak, üretim sürecini kendisinin düzenlemesi, yani ekonomik fazlaya (artı-değere) el koymadan önce, bunu ürettirmesi idi. Üstelik, çekilip alınacak artı-değerin sınırsız biçimde arttırılması yolundaki eğilimi, sermayenin emek üretkenliğini tarihte görülmemiş derecede yükseltmesini de beraberinde getiriyordu. İşte bu yüzden, kapitalizm 19. yüzyılda bir yükseliş dönemi yaşamıştır.

Lenin, emperyalizm çağıyla birlikte bu eğilimin değiştiğini ileri sürmektedir. "Asalaklık" ve "çürüme" adını verdiği eğilimler, işte bu tarihsel kırılmanın ifadesidir. Asalaklık, esas olarak, gelişmiş kapitalist ülkelerin serma-

Devrimci Marksizm

yesinin üretken faaliyetlerin dışında, banka kredileri, devlet tahvili alınları ve benzeri mekanizmalarla yoksul ve emperyalizme tâbi ülkelerde üretilen ekonomik fazlaya el koyma özelliğini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Lenin şu ironiyi dikkat çeker: “Gelişmesine küçük ölçekli tefeci sermayesi ile başlayan kapitalizm bu gelişmeyi dev ölçekte tefeci sermayesi ile notkılıyor” (CW, 22, s. 233). Bu gözlemin günümüz kapitalizmi için bütünüyle geçerli olduğu kuşku götürmez. Üçüncü dünyanın borcu denen şey (ki bugün trilyonlarca dolar ile ölçülmektedir), gelişmiş kapitalist ülkelerin birikmiş sermayesinin emperyalizme tâbi ülkelerin ekonomik fazlasını tam bir tefeci gibi sömürmesinin en belirgin mekanizmasıdır. Bunun da ötesinde, Lenin’in gününde henüz varolmayan, ilk belirtileri 1930’lu yıllarda ortaya çıkan, esas olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze serpilip gelişen bir değişim de, onun saptamış olduğu asalaklık eğilimine güç katmıştır: uluslararası işbölümünde ardı ardına bütün sanayi dallarının zamana yayılmış bir süreç içinde azgelişmiş, emperyalizme tâbi ülkelere kaydığı, emperyalist ülkelerin adım adım birer “hizmet ekonomisi” haline gelmekte olduğu da kolay kolay yadsınabilecek bir olgu değildir.

Ama bu eğilimi doğru biçimde saptamakla birlikte, Lenin yer yer bu gelişmenin somut olarak ulaştığı aşamayı abartmıştır. Şu önerme, birkaç bakımdan hem olgularla uyuşmamakta, hem de Lenin’in kendi teorisini başka yönleriyle çelişmektedir: “Emperyalizmin en hayati ekonomik temellerinden biri olan sermaye ihracı, rantiyeleri üretimden daha da kesin biçimde yalıtmakta ve deniz aşırı bir dizi ülkenin ve sömürgelerin emeğini sömürerek yaşayan bütün bir ülkeye asalaklığın damgasını vurmaktadır” (CW, 22, s. 277). Olgusal olarak, Lenin’in bu satırları yazmasından yüz yıl sonra dahi, emperyalist ülkeler bütünüyle emperyalizme tâbi ülkelerin “emeğini sömürerek” yaşamamaktadır. Dünyanın en gelişkin sanayi ülkeleri hâlâ emperyalist ülkelerdir. Daha da önemlisi, sanayinin kısmen emperyalizme tâbi ülkelere kayması, üretken sermayenin emperyalist ülkelere faaliyetini önemsizleştirmemiş, sadece alanını değiştirmiştir. Bugün emperyalist ülkeler, sanayi de dahil olmak üzere ekonominin öteki dalları üzerinde ve askeri alanda hakimiyeti sağlayan bilgisayar, telekomünikasyon, uzay, araştırma ve geliştirme gibi sektörlerde üstünlüğü bütünüyle ellerinde tutmaktadırlar. Öte yandan, sermaye ihracının sadece rantiyeler yaratacağı, emperyalist ülkelerin kapitalistleri üretimden koparacağı önermesi, Lenin’in kendi sermaye ihracı kavramının zenginliğiyle çelişir. Çünkü sermaye ihracı finansal/spekülatif sermayenin ihracından ibaret değildir, üretken sermayenin ihracını, yani mega kapitalin üretken faaliyetlerini de içerir. Arı anlamda finans alanında uzmanlaşan azınlık bir dizi sermaye biriminin dışında, mega kapital doğrudan doğruya bütün

dünya çapında üretimin iplerini ele alan bir sermaye türüdür. Bütün bunların ışığında, Lenin'in asalaklık saptamasını emperyalist çağda ortaya çıkan yeni bir eğilim olarak kabul etmek, bu eğilimin tarih içinde gelişmiş olduğunu saptamak, emperyalist sermayenin finansal asalaklığının özellikle içinde yaşadığımız dönem gibi momentlerde büyük bir gelişme gösterdiğini belirlemekle yetinmeli, bu eğilimi mutlaklaştırmaktan ise kaçınmalıyız.

Lenin, asalaklık eğilimini kendisi abartmışken, çürüme eğilimi konusundaki görüşleri, kendisinden sonra gelişen bütün bir literatür tarafından baştan aşağıya çarpıtılmıştır. Lenin çürüme eğilimi ile, rekabetten farklı olarak tekelin üretici güçlerin gelişmesinin önüne geçmesi ve beraberinde durağanlık getirmesidir. Bu, yükselme döneminde üretici güçlerde dev sıçramalara yol açan kapitalizmin yeni aşaması emperyalizmin bağrında ekonomik durgunluk doğurabilecek bir eğilim olarak varolur. Ne var ki, Lenin'i şematik biçimde okuyan bir dizi yazar bu eğilimin saptanmasından şu sonucu çıkarmıştır: emperyalizm-öncesi kapitalizm=rekabet=ilerleme; emperyalizm=tekel=durgunluk. Böylece, emperyalizm çağı artık üretici güçlerin hiç gelişmeyeceği bir dönem olarak ilan edilmiştir. Hatta kapitalizmin artık krizden ve durgunluktan hiç çıkamayacağını ileri sürenler bile olmuştur.

Oysa Lenin emperyalizm çağında kapitalizmin daha da hızlı büyüyeceğini, üretici güçlerdeki gelişmeyi de sistematik hale getirmekte olduğunu (CW, 22, 204, 224, 261) açık bir dille ve tekrar tekrar ifade etmiştir. Tekelin durgunluk ve çürüme yönünde bir eğilim yaratacağını belirttiği cümlelerin hemen altında şu uyarı bulunmaktadır: "Elbette, kapitalizm çerçevesinde, tekel hiçbir zaman dünya pazarında rekabeti bütünüyle ve çok uzun bir süre boyunca ortadan kaldıramaz...Elbette, teknik yeniliklere başvurma yoluyla üretim maliyetini düşürme ve kârları arttırma olanağı değişim yönünde etki yaratır. Ama tekelin karakteristik özelliği olan durgunluk ve çürüme *eğilimi* işlemeye devam eder ve bazı sanayi dallarında, bazı ülkelerde, belirli zaman dilimlerinde üstünlüğü ele geçirir" (CW, 22, s. 276, vurgu Lenin'in). Görüldüğü gibi, Lenin eğilim kelimesini üstelik altını çizerek kullanmaktadır. Bu pasajda, durgunluk ve çürüme genel yasa değil, zaman zaman ve yer yer ortaya çıkan bir eğilimdir. Bir başka pasajda ise Lenin şöyle demektedir: "Bu çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı büyümesini dışladığını düşünmek bir hata olacaktır...Bir bütün olarak bakıldığında, kapitalizm eskisinden çok daha hızlı büyümektedir..." (CW, 22, s. 300) Lenin'in bu uyarılarına rağmen söz konusu eğilimin mutlaklaştırılması, bir dizi akımın 20. yüzyılda dünya durumunun değerlendirmesinde önemli hatalara düşmesinin teorik temeli olmuştur. (Elbette, bu hataların bir çoğunun esas temeli politiktir. Lenin'in yanlış yorumu bu durumlarda kasıtlı olmuştur, bir politik çizgiye kılıf oluşturmak-

Devrimci Marksizm

tan başka işlevi yoktur.)

Nihayet en önemli noktaya geliyoruz. Lenin'e göre, kapitalizmin emperyalizm çağında büründüğü yeni biçimler, üretimin toplumsallaşmasını kapitalizm altında ulaşacağı en ileri noktaya taşıyarak sosyalizmin maddi temelini oluşturur. Emperyalizmin kapitalizmi getirdiği noktadan sonrası ancak ve ancak sosyalizmdir. Emperyalizm, bu noktayı kanıtlamaya yönelik sayısız pasajla doludur. Bu yazı çerçevesinde bunların hepsini okura aktarmak mümkün değildir. Biz Lenin'in Emperyalizm kitabının en önemli bölümü olarak gördüğümüz 10. bölümünün ("Emperyalizmin tarihteki yeri") hemen başında söyledikleriyle başlayalım: "Görmüş bulunuyoruz ki, ekonomik özü açısından emperyalizm tekeli kapitalizmdir. Emperyalizmin tarihteki yerini bu dolaysız biçimde belirler, çünkü serbest rekabet toprağında ve tamda serbest rekabetin içinden ayrışarak büyüyen tekel, kapitalist sistemden daha yüksek bir sosyo-ekonomik düzene geçiştir." (CW, 22, s. 298)

Bunun nedeni, birer üretim ilişkisi olarak meta üretimi ile planlamanın dayandığı ilkelerin sırrında yatar. Meta üretimi birbirinden bağımsız üretim birimlerinin (kapitalist üretim tarzında kapitalistlerin) kendi üretim kararlarını verdikleri ve sonra ürünlerini piyasada yarıştırmakla bu kararları topluma onaylattıkları anarşik bir doğaya sahiptir. Planlama ise bütünleşmiş bir süreç temelinde, piyasanın kaprislerinden bağımsız olarak, üretime ilişkin kararların toplum çapında verildiği bir düzen yaratır. Emperyalizm öncesinde küçük ölçekli sayısız kapitalistin üretim üzerinde kontrolü elinde bulundurduğu dönem, planlamaya müsait değildi. Oysa, dev sermaye birimlerinin ekonominin her dalında üretimin çok büyük bir payını kontrol ettiği, bu kontrolü bileşik sermaye karakteri dolayısıyla birçok dala yaydığı, banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe geçmesi dolayısıyla giderek ekonominin bütün dallarına hakim duruma geldiği ve sermaye ihracı ile başlayıp mega kapitalin oluşumuyla sonuçlanan bir süreç içinde bu kontrolün bütün dünya ekonomisine yayıldığı bir çağda, planlama gerçek bir olanak haline gelir. Lenin bunu, gerek kendisi dorudan doğruya, gerekse o dönemin emperyalizm teorisyenlerinden alıntılarla defalarca somut biçimde ortaya koyar. Biz üç pasajla yetinelim. Pasajlardan biri yüzyıl başında Alman emperyalizminin teorisyenlerinden biri olan Schulze-Gaevenitz'den bir alıntıdır:

"Eğer sözünü ettiğimiz eğilimlerin mantıksal sonucuna ulaştırıldığını hayal edersek ortaya çıkacak olan şudur: ülkenin para sermayesi bankalarda toplanmış; bankalar karteller halinde işbirliği yapıyor; ülkenin yatırım sermayesi menkul değerler halini almış. O zaman saint-Simon'un, o dahinin öngörüsü doğrulanmış olacaktır: 'Ekonomik ilişkilerin birörnek bir düzenleme olmaksızın gelişmekte olduğu bir duruma tekabül eden günümüzün üretim-

de anarşisinin yerini üretimin örgütlenmesi almak zorundadır. O aşamada üretim artık birbirinden bağımsız ve insanın ekonomik ihtiyaçlarından bihaber yalıtılmış imalatçılarca değil, bir kamu kurumu tarafından yönlendirilecektir.” Yazar emperyalist çağdaki durumu “Marx’ın hayal ettiğiinden farklı, ama sadece biçim olarak farklı bir Marksizm” olarak niteliyor! (CW, 22, s. 303-304)

İkinci alıntımız Lenin’in kendisinden bir pasaj:

“Bir büyük işletme devasa boyutlara ulaştığında ve büyük ölçekli verilerin tam tamına bir hesaplanmasının temelinde, on milyonlarca insanın bütün ihtiyacının üçte ikisini ya da dörtte üçünü karşılayacak ölçüde ilksel ham maddelerin tedarikini plana göre düzenlediğinde; bu ham maddeler bazen birbirilerinden yüzlerce ya da binlerce mil uzaklıktaki en uygun üretim noktalarına en sistematik ve örgütlü tarzda ulaştırıldığında; tek bir merkez bu malzemeyi işlemenin değişik aşamalarını mamul malların sayısız çeşitlerinin imaline kadar yönettiğinde; bu ürünler on milyonlarca, yüz milyonlarca tüketiciye tek bir plan uyarınca dağıtıldığında (Amerikan petrol tröstünün Amerika ve Almanya’da petrol pazarlamasında olduğu gibi)—işte o zaman üretimin toplumsallaştığı gün gibi açıktır...” (CW, 22, s. 302-303)

Lenin’den son bir alıntı:

“Yoğunlaşma, bir ülkenin, hatta göreceğimiz gibi birkaç ülkenin ya da bütün dünyanın ham maddelerinin (örneğin demir cevheri yataklarının) yaklaşık bir hesaplamasının yapılmasını olanaklı kılacak bir noktaya ulaşmıştır. Bu tür hesaplamalar yapılmakla kalmıyor; bu kaynaklar dev tekelci birliklerin eline geçmiştir. Pazarları yaklaşık bir hesaplaması da yapıyor ve birlikler bu pazarları kendi aralarında anlaşmalar yoluyla “paylaşıyor”. Vasıflı işçiler tekel altına alınıyor, en iyi mühendisler istihdam ediliyor; ulaştırma araçları ele geçiriliyor—Amerika’da demiryolları, Avrupa ve Amerika’da denizcilik şirketleri. Emperyalist aşamasında kapitalizm üretimin en kapsamlı düzeyde toplumsallaştırılmasını sağlar; deyim yerindeyse, kapitalistleri, kendi isteklerine ve bilinçlerine rağmen, yeni tür bir toplumsal düzene, tam serbest rekabetten tam toplumsallaşma arasında bir geçiş düzenine sürükler” (CW, 22, s. 205).³¹

Marksizm’in tarihinde üretimin toplumsallaşmasını bu kadar iyi anlatan satırlar zor bulunur.

---

31 Lenin’in emperyalizmin üretimi toplumsallaştırarak sosyalizmin maddi temellerini hazırlaması konusunda söylediklerine örnek olarak şu pasajlara da bakılabilir: CW, 22, s. 199, 214, 215, 216, 222, 265, 266, 298.

Devrimci Marksizm

Lenin'in üretimin toplumsallaşması ve sosyalizmin maddi temellerinin hazırlanması konusunda yazdıklarının bugün Lenin'in gününden çok daha ileri aşamalara ulaştığını tartışmaya bile gerek olmayan bir gerçeklik olarak görüyorum. Hatta daha ileri giderek diyebiliriz ki, üretimin toplumsallaşması ilk kez dünya çapında bir planlama sürecini bile olanaklı hale getirmiştir.

İşte bütün bunlardan dolayıdır ki, Lenin 1920 yılında yazdığı *Önsöz*'de "Emperyalizm proletaryanın sosyal devriminin arefesidir" yazabilmiştir (*CW*, 22, s. 194). Bu temelsiz bir iman değil, kapitalizmin gelişme süreci içinde ortaya çıkan maddi süreçlerin tahlilinin sonucu olarak ifade edilmiş bir yargıdır.

Emperyalizmin tarihteki yerine ilişkin bu söylenenleri kavrayamayan, Lenin'in emperyalizm teorisinden hiçbir şey anlamamış demektir.

Eleştirmenler Lenin'den ne anlıyor?

Lenin'in yapıtının dikkatli bir okuyuşunun sağladığı ışık, "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştirilerin değerlendirilmesi için bize yeterince veri sağlıyor. Şimdi yukarıda teker teker saydığımız eleştirileri aynı sırayla ele alabiliriz.

1. Emperyalizmin kapitalizmin özel bir aşaması olmadığı iddiası Lenin'in 20. yüzyıl başında ortaya çıkmış olan ve daha önce varolmayan bir dizi özellik konusunda söyledikleri göz önüne alındığında, neredeyse gülünç görünmektedir. Tekellerin oluşumunun, dev bankaların hakimiyetinin, bizim "bileşik sermaye" olarak andığımız holding biçiminin, sermaye ihracının ürünü olan "çokuluslu şirket" biçiminin hakimiyetindeki bir kapitalizmin 19. yüzyıl kapitalizmiyle nitel bir farklılık göstermediği iddiası insan aklının kolay kolay kabul edemeyeceği bir şeydir. Buna başka bir nokta eklemek gerekir. 20. yüzyılın ilk çeyreği, Lenin'in henüz farkında olmadığı, bir kısmını Gramsci'nin Mussolini'nin zindanlarında teorileştirmeye çalıştığı başka bir dizi köklü değişime de sahne olacaktır. Bunların arasında, zanaat türü vasıflı emeğin gücünün kırılması ve vasıfsızlaşmanın başlamasıyla işçi sınıfının karakterinin değişmesi, bununla yakından bağlantılı olarak "Bilimsel Yönetim" in uygulamaya konulması ve ilk kez Ford tarafından uygulamaya konulduktan sonra önce Amerika'da, sonra da Avrupa'da yaygınlaşan montaj hattının uygulanması da vardır.³² Yani, Lenin devrimin dağdağası içindeki aşırı meşguliyeti ve erken ölümü dolayısıyla, kapitalizmin emperyalist aşamaya

32 Bu konularda klasik kaynak Harry Braverman'ın mükemmel bir Marksist inceleme olan çalışmasıdır: *Labor and Monopoly Capital*, Monthly Review Press, New York, 1998.

geçişinde ortaya çıkan başka önemli nitel değişimleri yapıtına katamamıştır bile. PG'nin aradan bir yüzyıl geçtikten ve bu konuda devasa bir literatür oluştuktan sonra dahi bu değişikliklerin hepsinin aynı döneme denk düşmesinin bir rastlantı olmadığını fark edememeleri şaşırtıcıdır.³³

PG'yi okumamış okur, yazarların Lenin'in nitel değişim tezine nasıl karşı çıktıklarını merak edecektir. Onlara göre, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında sermaye uluslararası bir yayılmacılık gösterdiyse, bu "daha önce tekil sermaye birimlerinin içinde doğmuş oldukları belirli bir köy veya kasabadan dışarıya doğru taşmalarına yol açan süreçte olduğu gibi", rekabet baskısının ve fırsatların artışına bağlı olarak meydana gelmiştir. Teorisyenlerimiz 21. yüzyılın başına gelince her konuda yenilikçi kesilmektedir. Ama 20. yüzyılın başına döndüklerinde dev şirketlerin uluslararası alandaki hareketini, doğdukları "köy veya kasabadan" dışarıya doğru genişleyen minik sermayelerle özdeşleştirmektedirler! Bu ikisini aynı dinamiğin parçası saymak, İkinci Dünya Savaşı'nın, tarih öncesi dönemde kabileler arasında yapılan savaşlarla aynı dinamiğe bağlı olduğunu söylemek kadar bilimsel değere sahiptir! Yani indirgemeciliktir.

Bütün bunlardan çok daha önemlisi, "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'in emperyalizmin kapitalizmin tarihindeki yeri konusunun farkında bile olmamalarıdır. Tekel, finans kapital ve sermaye ihracı, sadece kapitalist üretim tarzında biçimlerin nitel bir anlamda değişmesi anlamına geldiği için değil, sosyalizmi hazırladıkları için önemlidir. Bu da bize yeni bir sonuç çıkarma olanağı yaratıyor: Lenin'in emperyalizm teorisi bütün 20. yüzyıl boyunca uluslar arasında bir sömürü ilişkisinin teorisi gibi anlaşılmalıdır. Oysa, bu tür bir boyutu olmakla birlikte, Leninist teori **esas olarak kapitalist üretim tarzının hareket yasalarıyla ilgilidir**. Ama geçmişte kavranamayan bu nokta, bugün "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin de bütünüyle ufkunun dışında kalmaktadır.

2. Klasik emperyalizm teorisinin sermaye birikiminin dinamiklerinin yanlış bir okunmasına dayandığı iddiası, iki düzeyde ele alınması gereken bir önermedir. Birinci düzeyde, Leninist teori ile Luxemburg'un teorisi arasında bir ayırımı gitmek gerekir. Hatırlanacağı gibi, bu yazının başında bu iki teori hakkında ortak eleştiri yapmanın son dönemde yaygın olduğu, oysa ikisini birbirinden ayıran birçok nokta dolayısıyla bu yöntemin yanlış olduğu belirtilmişti. Burada tam da böyle bir sorunla karşı karşıyayız. Kısaca özetlemek gerekirse, Rosa Luxemburg'un emperyalizm teorisi Marx'ın genişleyen ye-

33 PG kendileri bu noktaların bazılarına bambaşka bir bağlamda (ABD'nin özgüllüğünü anlatmak için) değinmektedirler. ("Global Capitalism", a.g.m., s. 10.)

Devrimci Marksizm

niden üretim (sermaye birikimi) tahlilinin yanlış bir okunmasına dayanan ek- sik tüketimci bir teoridir. Kapitalist ülkelerde üretilen artı-değerin gerçekleştirilebilmesi (kabaca açıklayacak olursak, üretilen bütün malların satılabilmesi) için, sistemin ana sınıfları dışında veya ülke dışından bir talep yaratılması gerektiği önermesini temel alır. Bu durumda, kapitalist olmayan ülkeler ile ticaret, kapitalizmin işleyişi için gerekli bir koşul haline gelmektedir. Bu ülkeler kapitalistleştikçe de kapitalizmin genişleyen yeniden üretimi olanaksız hale gelecektir. Luxemburg'un sermaye birikiminin dinamiklerini yanlış yorumladığı, kitabının yayınlandığı dönemden bu yana defalarca kanıtlanmışır.³⁴ Ama "klasik teori" adı altında iki farklı teoriyi bir torbaya sokarak Luxemburg'un yanlışından Lenin'in sorumlu tutulması kabul edilemez bir yöntemdir.

Tartışmanın ikinci düzeyinde, Lenin'in kendi yapıtında varolan ve sermaye ihracını açıklamakta kullanılan (Hobson'dan devralınmış) eksik tüketimci damar vardır. Yukarıda bunun gerçek bir hata olduğunu, ama Lenin'in emperyalizm açıklamasında esas damarı oluşturmadığını, teorisinde bir fazlalık olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz. Lenin'in emperyalizm teorisi, sermaye birikiminin dinamikleri arasında esas olarak (a) sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması süreçlerine ve (b) banka sermayesinin kapitalizm çerçevesindeki rolünün değişimine yaslanır. Bunların Marx'ın yetkin biçimde saptadığı dinamikler olduğu ve tarihsel gelişmenin Marx'ın tahlilini doğruladığı ise kuşku götürmez.

3. Emperyalist devletler arasında rekabetin 20. yüzyılın başında varolduğu halde Lenin tarafından emperyalizmin değişmez bir yasası haline getirildiği, oysa bugün böyle bir rekabetin söz konusu olmadığı önermesi birkaç düzeyde incelenmelidir. Bir düzeyde, Lenin'in emperyalist devletler arasındaki rekabet konusundaki ısrarının eleştirmenlerince doğru anlaşılıp anlaşılmadığı araştırılmalıdır. Bir başka düzeyde, bu tür bir rekabetin günümüzde **ekonomik** temellerinin gerçekten ortadan kalkıp kalkmadığı incelenmelidir. Nihayet, ekonomik temeller var olsa bile, devletler arası rekabetin politik koşullarının mevcut olup olmadığı mercek altına alınmalıdır.

Emperyalizm teorisinin bütününe ilgilendiren ilk düzeyde, PG'nin Lenin'i bütünüyle yanlış okuduğunu saptamak oldukça kolaydır. Lenin, emperyalistler arası barışçı anlaşma dönemleri olabileceğini hiçbir zaman reddet-

---

34 Bu konuda en-kapsamlı eleştiri Buharin'e aittir. Bkz. *Imperialism and the Accumulation of Capital*. Bu çalışma İngilizce'de Kenneth Tarback'ın derlediği ve Rosa Luxemburg'un *The Accumulation of Capital—An Anti-critique* başlığını taşıyan çalışmasının da yayınlandığı bir kitapta yer almaktadır (Monthly Review Press, New York ve Londra, 1972).

memiştir. Bunun **kalıcı, daimi olabileceğini** yadsımıştır. Lenin ile Kautksy arasındaki tartışma tam da bu terimlerle yürütülmüştür. Lenin *Emperyalizm*'de açıkça şöyle yazıyor:

"...[M]ücadelenin *biçimleri*, değişken, görelî olarak özgül ve geçici nedenlere bağılı olarak sürekli biçimde değişir, ama mücadelenin *özü*, sınıf *içeriği*, sınıflar varolduğuça, kesinlikle *değişemez*...Kapitalistler dünyayı özel bir kötü niyetleri olduğu için değil, ulaşılmış olan yoğunlaşma derecesi onları kâr edebilmek için bu yöntemi benimsemeye zorladığı için bölüşürler. Ve bu bölüşüm 'sermayeye orantılı', 'güce orantılı' olur, çünkü meta üretimi ve kapitalizm çerçevesi içinde başka bir bölüşüm yöntemi olamaz. Ama güç ekonomik ve politik gelişme ile değişikliğe uğrar...Mücadele ve anlaşmalar sorununu (bugün barışçıl olabilir, yarın savaşçı, ertesi gün yeniden savaşçı vb.), kapitalist birlikler arasındaki mücadelenin ve anlaşmaların *özünün* yerine geçirmek, bir sofist derekesine alçalmaktır." (CW, 22, 253)

Bugün barışçıl, yarın savaşçı...Demek ki, Lenin'in emperyalizm teorisi her dönem savaş olması gerektiğini değil, işin özünün bölüşüm/paylaşım olduğunu söylemektedir. Hangi dönemde barışçıl bir çözüm, hangi dönemde rekabete dayalı çatışmalar olacağı ise ancak **somut durumun somut analizi** yoluyla belirlenebilir. Yani emperyalist devletler arası çatışma olasılıklarını mutlaklaştıran Lenin değildir; bugün emperyalistler arası barışçıl paylaşım olanaklarını mutlaklaştıran PG'nin kendisidir.

İkinci düzeyde, PG'nin ve Aijaz Ahmad'm artık ulusal burjuvazilerden bahsetmenin bir anakronizm olduğu yolundaki tezi vardır. Ne biri, ne de öteki bu tezlerini destekleyecek ciddi bir argüman geliştirirler. Bu yazarlar da siyasi düzeyde ulusal devletlerin öneminin devam etmekte olduğunu savunsalar da, öyle anlaşılıyor ki, ekonomik düzeyde, aynen Hardt ve Negri gibi, liberal küreselleşme teorisinin ulusal burjuvazilerin aşıldığına dair efsanesini eleştirisiz biçimde kabul etmişlerdir. Yukarıda, çokuluslu şirketlerin her birinin bir ulusal aidiyeti olduğunu vurgulu biçimde belirtmiştik. Farklı ülkelerin çokuluslu şirketlerinin arasındaki rekabette tekil ulusal devletin kendi ülkesinin ulusal sermayesini desteklemesi de örneği sık sık görülen bir şeydir. (Bazen ulusal sermayenin bir bütün olarak gücünü pekiştirmek için devletin belirli alanlarda kendi ülkesinin sermayesini rekabette korumaktan kaçındığı durumlar da mevcuttur. Dolayısıyla, burada söylenen şeyi, ulusal devletlerin kendi ulusal sermayelerini **bir bütün olarak** koruduğu biçiminde okumak gerekir.) Dolayısıyla, her ulusal devletin ardında hâlâ ötekilerden kolayca ayırt edilebilecek bir ulusal burjuvazi vardır. Bu yüzden de, emperyalistler arası rekabetin maddi temeli ortadan kalkmamıştır.

Devrimci Marksizm

Geriye, PG'nin günümüz emperyalizmi ile ilgili temel tezi kalıyor: buna göre, ABD devleti, esas olarak siyasi ve askeri düzeyde, bunun yanı sıra finansal düzeyde, bütün öteki emperyalist ülkeleri sıkı sıkıya hakimiyeti altında tuttuğu bir uluslararası sistemi kurmuştur. Bu tez, yukarıdakilerden farklı olarak içinde yaşamakta olduğumuz tarih diliminin somut özelliklerine yaslanır ve emperyalizm teorisi düzeyinde değil, somut koşulların analizi düzeyinde değerlendirilebilecek bir tezdır. Buna bu yazının sonunda döneceğiz. Ama bir noktayı hemen hatırlatalım: ABD'nin bugün öteki emperyalist ülkeler üzerinde sağlam bir hegemonya kurmuş olduğu tezi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Lenin'in emperyalizm teorisi ile çelişmez. Lenin'in teorisi ile çelişecek olan, bu hegemonyanın sarsılmaz ve kalıcı olarak sunulmasıdır.

4. Klasik emperyalizm teorisinin emperyalizme tâbi ülkeler ya da "Üçüncü Dünya" üzerinde gereksiz yere yoğunlaştığı tezi bütünüyle Lenin ile Luxemburg'un teorilerinin birbirine indirgenmesi üzerinde yükselir. Yukarıda Luxemburg'un teorisi özetlenirken, kapitalist olmayan bir dış dünyanın kapitalizmin genişleyen yeniden üretimi için neredeyse vazgeçilmez olduğunu görmüştük. Lenin'de ise kapitalist olmayan dünyaya ya da günümüz terimleriyle ifade edersek az gelişmiş ülkelere özel bir yer verildiğini söylemek bütünüyle yanlıştır. Çünkü Lenin beyaz üzerine siyah mürekkeple **tam tersini yazmıştır**. Kautsky'nin emperyalizm tanımı, kapitalist ülkelerin tarımsal bölgeleri ele geçirme çabası üzerinde yükselir:

"Emperyalizm ileri derecede gelişmiş sanayi kapitalizminin bir ürünüdür. Her bir sanayileşmiş kapitalist ülkenin, tarımsal bölgeleri oralarda yaşayan ulusları hiç kaale almaksızın hep genişleyen bir ölçekte kendine tâbi kılma ve ilhak etme çabasından ibarettir."³⁵

Lenin buna şöyle cevap verir:

"Emperyalizmin ayırıcı niteliği *yalnızca* tarımsal bölgeleri değil, en üst düzeyde sanayileşmiş bölgeleri dahi (Almanya'nın Belçika konusundaki iş-tahı, Fransa'nın Lorraine konusundaki iş-tahı) ilhak çabasıdır..."

Bunun temel nedenlerinden birini de Lenin büyük güçlerin birbirleriyle rekabet içinde olması olarak açıklar. (CW, 22, 268-69) Bu örnekten de hareket edilerek denebilir ki, Lenin'in emperyalizm teorisi aslında emperyalistlerle "Üçüncü Dünya" arasındaki ilişkiler üzerinde değil, esas olarak emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki ilişkiler üzerinde durmakta, emperyalist yağmaya konu olan ülkeleri biraz ihmal etmektedir! Buna yukarıda belirtti-

---

35 Kautsky, "Stato nazionale, stato imperialista e confederazione di stati" (1915), *L'imperialismo*, a.g.y., s.144. Kautsky, bir başka pasajda şöyle yazar: "emperyalizm... tarımsal ülkelerin işçilerini şiddete dayanan yöntemlerle tâbi kılmaya ve sömürmeye çalışır..." (a.g.y., s. 229).

ğimiz noktayı eklemek gerekir: Lenin'in *Emperyalizm*'i, esas olarak kapitalizmin kendi iç yapılarında meydana gelmiş olan değişikliklerin bir incelemesidir. Sadece hasımları değil, taraftarlarının % 90'ı da Lenin'in emperyalizm teorisinin bu özelliğini kavrayamamışlardır.

Eleştirilenler, emperyalist sermayenin bugün büyük ölçüde emperyalist ülkeler arasında sermaye akımları ve ticaret üzerinde yoğunlaştığını söylüyorlar. Ama bu Lenin için yeni bir haber değildir ki! Lenin uluslararası sermaye akımlarını incelerken, çok geniş bir sömürge sistemine sahip olan Britanya'nın tersine Fransa ve Almanya'nın dış yatırımlarının esas olarak Avrupa ve Amerika'da yoğunlaştığını kendisi de vurgular (*CW*, 22, s. 243). Yukarıda söylediklerimizden sonra, Lenin'in buna şaşırması için de hiçbir neden yoktur.

5. PG'nin Lenin'e yönelttiği en yaşamsal eleştirilerden biri, başvurduğu devlet teorisinin indirgemeci ve araçsal olduğudur. Gerçekte bu eleştiri ile birlikte "yeni" emperyalizm teorisinin kendisinin en sorunlu alanlarından birine giriyoruz. Yukarıda, PG'nin kendi emperyalizm teorisini özetlerken, bu teorisinin devlet teorisinin bir uzantısı olarak geliştirilmesi gerektiğini ileri sürdüklerini görmüştük. Burada amaç kapitalist emperyalizmi sermaye birikiminin dinamiklerinden koparmak ve siyasal düzeyde emperyalist devletler arasındaki mücadelenin öyküsünün anlatılmasına indirgemektir. Aynı şey, David Harvey'in Giovanni Arrighi'den devralarak geliştirdiği "iki mantık" teorisinde görülebilir. Harvey'e göre, kapitalist üretim tarzında iki mantık vardır: sermaye mantığı ve teritoryal mantık.³⁶ Kapitalizmin işleyişinde bu mantıklardan bazen biri, bazen öteki üstün gelir.³⁷ Bu yaklaşımlarda yapılan, sermayenin ekonomik alanda yarattığı dinamiklerle kapitalist devletlerin politik ve askeri stratejilerini birbirinden bağımsızlaştırmaktır.

Lenin, bu tür bir yaklaşıma bütünüyle yabancıdır. Lenin'in emperyalizm teorisinin bütün mantığı emperyalist devletlerin dünya ekonomisi içinde kendi ülkelerinin sermayelerinin çıkarlarını korudukları ve başka ülkelerin sermayelerinin çıkarlarına darbeler indirmeye çalıştıkları iddiası üzerine kuruludur. Elbette, politik, diplomatik ve askeri faaliyetlerin özünde ekonomik çıkarlar olmakla birlikte, bu alanların kendine özgü dinamikleri de mevcuttur

36 "Territorial" sözcüğünün (ve kökenindeki "territory" sözcüğünün) Türkçeleştirilmesi son derece zordur. Kendi başına alındığında, "territory" elbette bir ülkenin toprağı anlamına gelir. Ama kelimenin sıfat hali olan "territorial" sözcüğünün "topraksal" gibi bir ucube sözcük ile Türkçeleştirilmesinin sakıncaları bir yana, bu sıfat her zaman ülkeleri değil, bazen de bölgeleri niteler. Bu yüzden biz terimi (Türkçe'deki okunuşuna göre) olduğu gibi Türkçeleştirmeyi tercih ediyoruz.

37 Bkz. *The New Imperialism*, a.g.y., s. 26-27 ve 33.

Devrimci Marksizm

ve buralarda atılacak her adım bire bir ekonomik çıkarlara indirgenerek açıklanamaz. Bir kez ekonomik çıkarlar temelinde dünyanın emperyalist ülkelerce paylaşımı işin özü olarak ortaya konulduğunda, bazı politik, diplomatik ve askeri adımlar, bu paylaşım mücadelesinde taraflardan birinin elini güçlendirmekten başka hiçbir ekonomik işlev görmüyor olabilir. Tarihte birçok sömürgeleştirme operasyonu, sömürgeleştirmeye başvuran devletin o bölgeden hiçbir doğrudan ekonomik beklentisi olmamakla birlikte, rakiplerine karşı jeopolitik ve jeostratejik bakımdan avantaj kazanmak için giriştiği operasyonlardır. Lenin'in üzerinde ısrarla durduğu şey emperyalist çağda bu jeopolitik ve jeostratejik adımların ardında bir bütün olarak ekonomik çıkarların yattığıdır. Ayrıca, elbette devletin politikası üzerinde burjuvazinin çıkarları dışında öteki sınıf ve katmanların basıncı da bir ölçüde etkili olur. Ama bunları devletin esas yönelişinin, yani hakim sınıf olan burjuvazinin çıkarlarının savunulmasında ve geliştirilmesinde birer tahdit olarak ele almak gerekir. Son tahlilde, bir devletin yönelişini hakim sınıf belirlemiyorsa, bu Marksist devlet teorisine bütünüyle aykırı bir sonuca varmak demektir. İndirgemecilik, devletin her attığı adımda burjuvazinin çıkarlarının çıplak ifadesini görmek demektir. Devletin politikalarının bütünsel olarak burjuvazinin ekonomik çıkarlarını savunmaya yönelik olarak biçimlenmesine indirgemecilik denemez. Araçsal devlet teorisi ise, burjuvazinin devleti basit bir alet gibi kullandığının iddia edildiği durumlar için kullanılır. Oysa, Lenin'in emperyalizm teorisinde emperyalist devletlerin dünyayı paylaşma politikalarının hangi mekanizmalarla biçimlendiği konusunda ayrıntıya girilmez. Gerçekte, devletin bir kurum olarak varolma ve güçlenme konusundaki kendine özgü çıkarları, kapitalist sistemde o ülkenin burjuvazisinin çıkarlarına nesnel olarak bağlı olduğu için, aslında burjuvazinin devleti bir araç olarak manipüle etmesine gerek dahi yoktur.

Buradaki tartışma esasında Lenin'in teorisi üzerine değildir. Marksist bir yöntemle çalıştığını ileri süren bir dizi yazarın devlet ile burjuvazinin (sermaye birikiminin) çıkarlarını birbirinden koparmaya çalışmaları ile ilgilidir.

6. Lenin, serbest ticaret kapitalizmi ile emperyalist aşamayı karşı karşıya getirirken, kapitalizmin asli özelliklerinin ortadan kalktığını hiçbir zaman söylememiştir. Zaman zaman, yenilikleri vurgulamak için iki dönem arasındaki karşıtlıkları daha vurgulu biçimde ortaya koymayı, sürekliliği ise daha az öne çıkarmayı tercih etmiştir. Kendisinin sevdiği bir terimle "çubuğu bir yönde fazla bükümüştür". Ama gerek *Emperyalizm* kitabında, gerekse daha sonra kapitalist üretim tarzının temelde bütün yasalarıyla sürekliliğini açıkça belirtmiştir.

Lenin, Hilferding'in daha *Finans Kapital* başlıklı çalışmasından (1910) başlayarak savunduğu ve 1920'li yıllarda "örgütlenmiş kapitalizm" teorisinde doruğa yükselttiği, tekellerin krizleri nihayet ortadan kaldırdığı tezine tam da bu nedenle karşı çıkar (CW, 22, 208). Ayrıca, tekellerin eski ekonomiyi ortadan kaldırmadığını, onun yanı sıra ve onunla zaman zaman çelişki içinde varlığını sürdürdüğünü belirtir (CW, 22, s. 266). Çürüme eğilimini tartışırken, tekellerin kapitalizm koşulları içinde rekabeti engelleyemeyeceği yolundaki ifadesi de aynı yöndedir. (CW, 22, 276)

Ama bütün bunlardan önemlisi, 1919'da Bolşevik Partisi'nin programı yenilenirken Buharin ile girdiği tartışmadır. Buharin 1915'te yayınladığı *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* başlıklı kitabında, bir yandan dünya çapında dev bir uluslararasılaşma yaşanırken, bir yandan da tekil ülkeler çapında sermaye ve devlet arasında bir kaynaşma süreci gözlemlendiğini ve ulusal ekonomilerin tek bir kapitalist tröst haline geldiğini ileri sürmüştü. Kendi içinde, emperyalizmin uluslararası bir ekonomi ile ulusal çıkarlar ve devletler arasında yaşadığı çelişkinin bir ifadesi olarak görülebilecek bu yaklaşım, uca taşındığında Hilferding'in "örgütlenmiş kapitalizm" teorisinin alanına girebilecek bir potansiyele sahipti. Nitekim, savaştan ve Ekim devriminden sonra Buharin kapitalizmin eski anarşik yapısının ortadan kalkmış olduğunu, kaynak dağılımının artık örgütlenmiş mekanizmalara dayandığını, dolayısıyla ulusal ekonomik krizlerin temelini de ortadan kalkacağını ileri sürmüştür. Lenin ise Buharin'in bu tezlerine karşılık emperyalizmin "eski kapitalizm" in ortadan kalkması anlamına gelmediğini, yalnızca tekellerden oluşmadığını, tekellerin yanı sıra piyasanın anarşisinin, rekabetin ve bunalımların devam ettiğini ısrarla vurgulamıştır. Lenin 1919'da parti programı tartışılırken sunduğu raporda şöyle diyor:

"Kapitalizmin asli temeli olmadan, arı bir emperyalizm hiçbir zaman varolmamıştır, hiçbir yerde yoktur, hiçbir zaman da olmayacaktır. Bu birlikler, karteller, tröstler ve finans kapitalizmi hakkında, finans kapitalizm sanki altında eski kapitalizmin temellerinden hiçbir yokmuş gibi betimlendiğinde söylenmiş her şeyin yanlış biçimde genelleştirilmesidir."³⁸

Lenin'in özlü formülüyle, "[E]mperyalizm kapitalizmin üzerinde bir üstyapıdır."³⁹ Kısacası, Hilferding ve Buharin politika ile ekonominin arasındaki ilişkinin emperyalizm çağında değiştiğini ileri sürerken, Lenin kapitalizmin temel yasalarının emperyalizm çağında da toplumsal hayata damga vur-

38 V.I.Lenin, "Report on the Party Programme", Collected Works, cilt 29, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 165.

39 A.y., s. 168.

duğunu sürekli olarak belirtmiştir.

Bu tarama bizi şu sonuca ulaştırıyor: çağdaş emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştiriler arasında sadece birinde bir gerçek payı vardır, o da Lenin'in Hobson'dan devraldığı eksik tüketimci damara ilişkindir. Ama yukarıda bu damarın Lenin'in yapıtında asli bir yeri olmadığını ve yapıtının bütünlüğünü bozmadan kolayca tasfiye edilebileceğini görmüş bulunuyoruz. Öyleyse ulaşacağımız sonuç açıktır: Lenin'in teorisi çağdaş yazarların eleştirilerine karşı dayanıklıdır. Daha da ötesi, günümüzün gerçekliği Lenin'in teorisinin bugün 20. yüzyılın başından da daha güçlü biçimde dünya kapitalizminin özelliklerini kavrayarak açıklayabildiğini göstermektedir.

Hiçbir teori dogma değildir. Lenin'in teorisi daha baştan kapitalizmin eğilimlerini doğru kavrayamayan ya da zamanın eskittiği bir teori olsaydı elbette tarihte hak ettiği yere terk edilirdi. Örneğin burjuvazinin büyük iktisatçılarından Schumpeter de *Emperyalizmin Sosyolojisi*⁴⁰ başlıklı çalışmasında orijinal bir emperyalizm teorisi geliştirmiştir. Schumpeter'e göre, emperyalizm kapitalizmin doğasının bir sonucu değildir; yüzyıl dönümünde kapitalist toplumda ve devlette hâlâ büyük bir ağırlık taşımakta olan soylu sınıflara ve onların politik personeline atfedilebilecek bir politikadır. 20. yüzyılın başında henüz sınanmamış olan bu teori, soylular sınıfının tarih sahnesinden bütünüyle silinmesinden ve ABD gibi bağrında soyluluğu hiç taşımamış bir ülkenin en büyük emperyalist ülke haline gelmesinden sonra savunulabilecek bir teori olamaz. Eğer Lenin'in teorisi de Schumpeter'inki ile bu tür bir yanlışlanma kaderini paylaşmış olsaydı, elbette Marksistlerin yeni bir emperyalizm teorisi geliştirmesi kaçınılmaz bir görev olurdu. Ama, yukarıda açıklandığı gibi, Lenin'in teorisi tam tersine kendisinden sonraki gelişmeleri de açıklayabilecek bir yapıya sahip olduğu için bugün de genel yapısı ile geçerlidir.

Emperyalizm tartışmasının ardındaki politik farklılıklar

PG'nin Leninist emperyalizm teorisine yönelttiği reddiyeye, bilebildiğimiz kadarıyla, İngilizce konuşulan dünyada tek cevap Uluslararası Sosyalizm akımının önderlerinden ve teorisyenlerinden Alex Callinicos'tan gelmiştir.⁴¹ Bu kendi içinde son derece anlamlıdır. Lenin'in mirasının dünya so-

---

40 Joseph Schumpeter, *The Sociology of Imperialism*, Richard Swedberg (der.), *The Economics and Sociology of Capitalism*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1991.

41 Alex Callinicos, "Imperialism and Global Political Economy", *International Socialism*, sayı 108, Sonbahar 2005, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=140&issue=108>.

lunun çok yaygın kesimlerince çoktan terk edilmiş olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Ne var ki, Callinicos'un PG'ye cevabı da ancak çok yüzeysel bir anlamda Leninist emperyalizm teorisinin savunusu sayılabilir. Yazısının ilk sayfasında "klasik emperyalizm teorisi" adını verdiği teorinin en güçlü biçimde Buharin'in yapıtında ifadesini bulduğunu ileri süren Callinicos, bunun ardından "yeni" emperyalizm teorisine adım adım yaklaşmaktadır. Her şeyden önce, Harvey'in Arrighi'den hareketle öne sürdüğü "iki mantık" teorisini, üstelik bunun klasik emperyalizm teorisine bütünlüğünü var sayarak, kabul etmektedir. Oysa, yukarıda, Harvey'in "iki mantık" yaklaşımının, aynen PG'de olduğu gibi, ekonominin politikadan kopartılmasının bir aracı olduğunu ifade etmiştik. Kaldı ki, Callinicos'un ileri sürdüğü gibi klasik emperyalizm teorisinin en kesinlikli ("rigorous") formülasyonunu sunan Buharin "devleti sermayenin basitçe bir aracı olarak görme eğilimi" sergiliyorsa, Harvey'in yaklaşımının klasik emperyalizm teorisi ile paralel olduğu nasıl söylenebilir? (Yukarıda, Lenin'in sermaye/devlet ilişkisi konusundaki görüşlerinin de "iki mantık" teorisine bağdaşamayacağını ortaya koymuştuk.)

Callinicos'un PG'ye doğru attığı ikinci adım, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra emperyalistler arası mücadelenin azgınlaşacağı konusunda kendi beklentilerinin hatalı olduğunu kabul etmesidir. Callinicos'un "devlet kapitalizmi" saydığı SSCB'nin yıkılışına neden bu kadar büyük bir rol atfettiği sorununu bir kenara bırakalım. Beklentisinin gerçekten de bu kadar mekanik ve dolaysız olduğu konusundaki itirafını da bir özeleştirme kabul edelim. Ama PG'nin emperyalistler arası rekabet ve çatışmayı bütünüyle dışlayan çerçevesinin kendi görüşüne "yararlı bir düzeltici" olduğunu kabul etmekle, Callinicos ister Buharin'in, ister Lenin'in klasik teorisinden muazzam bir taviz vermiş olmaktadır. PG, yukarıda ısrarla vurgulandığı gibi, emperyalistler arası ilişkilerin sadece günümüz koşulları altında siyasi ve askeri çatışmalara dışladığını ileri sürmemekte, genel olarak ABD imparatorluğunun hakimiyetinin bu tür gerilim ve çatışmaları bütünüyle dışladığını iddia etmektedirler. Callinicos'un yazının geri kalan bölümlerinde, büyük güçler arasındaki rekabet potansiyelinin bütünüyle ortadan kalkmamış olduğu ve (bizim burada yapmakta olduğumuz tartışma bakımından ikincil bir önem taşıyan) 1970'li yıllarda başlayan ekonomik krizin henüz sona ermemiş olduğu yolundaki itirazları bu durumda bütünüyle yetersiz kalmaktadır. PG Callinicos'a yazdıkları cevabi yazıda⁴² Callinicos'un "klasik emperyalizm teorisinin 'ciddi kusurları'nı teslim etmesi" karşısında memnuniyetlerini gizleme-

42 "Imperialism and global political economy": A reply to Callinicos", a.g.m..

mişlerdir.

Tartışma Callinicos'un sandığından, ya da en azından ifade ettiğiinden, çok daha önemli politik bir anlama sahiptir. PG'nin (ve öteki "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin) Leninist emperyalizm teorisine yönelttikleri reddiye şu soru ile doğrudan doğruya iç içe geçmiştir: günümüzün emperyalist kapitalizmi bağrında devrimci atılımlara ortam sağlayacak patlayıcı çelişkiler taşımakta mıdır, taşımamakta mıdır? PG'nin sorunu böyle kavradıkları ve bu tür patlayıcı çelişkilerin varlığını reddettikleri kolayca gösterilebilir. PG, Lenin'in teorisini bütünüyle reddettikleri makaleden bir yıl sonra yazdıkları bir başka makalede şöyle demektedir:

"Her ne kadar toplumsal dönüşümün yolunu açma bakımından emperyal çelişkilerin yeniden yaşanmasına veya kontrolden çıkacak finansal krizlere yaslanmamız mümkün değilse de, neoliberal ve emperyal meşruiyetin sorunlarının sağladığı açılımlar, kapitalizmi gerçekten temelden değiştirecek yeni politik stratejilerin geliştirilmesi için bol bol zemin yaratmaktadır."⁴³

"Toplumsal dönüşüm"ün içeriğinin ne olduğunu elbette PG kendileri biliyordur. Bize bu terim pek açık görünmüyor. Hele hele "kapitalizmin gerçekten temelden değişmesi"nden, bırakın devrimi, kapitalizmin reformist bir tarzda ötesine geçilmesinin kast edilip edilmediğini bile anlamak mümkün değil. PG'nin nereye varmak istediklerini buradan anlayamıyoruz, ama varmak istemedikleri yeri ve sözünü ettikleri "yeni politik stratejiler"i başka yazılarından çıkarmak mümkün. Önce stratejilerden başlayalım.

Panitch birkaç yıl önce yazdığı bir makalesinde işçi hareketinin belirlemesi gerektiğini düşündüğü strateji üzerinde ayrıntılı biçimde durmuştur.⁴⁴ Bu stratejinin en çarpıcı yanı Marksizmi temel aldığı hep söylemiş olan Panitch'in André Gorz'un 60'lı yıllarda Avrupa için önermiş olduğu bir stratejiyi günümüze uyarlamış olmasıdır. Bilindiği gibi, Gorz 80'li yıllarda "Elveda Proletarya" sloganını meşhur etmiş bir Avrupalı sol düşünürdür. Marksistler, Gorz'un bu sloganına karşı birçok eleştiri getirmişlerdir. Ne var ki, Panitch Gorz'un daha sonra işçi sınıfının merkezi rolünü kabul ettiğini ısrarla vurgulamaktadır. Gorz'dan yaptığı alıntı, söz konusu yazarın işçi sınıfına Marksizm'in tanıdığı türden bir merkezi konum atfetmediğini, sadece çeşitli STK'lar arasında en güçlü kuruluşlar oldukları için, sendikaların rolünün ağırlık taşıdığını söylemektedir. Zaten Gorz'un proletaryaya veda ettiği dö-

---

43 "Finance and American Empire", *Socialist Register* 2005, s. 75. Ayrıca: "Kapitalizmin içinde yaşadığımız dönemde radikal değişim için açılımlar, ani bir ekonomik çöküşten ziyade politik meşruiyet sorunları çerçevesinde ortaya çıkacaktır." A.g.m., s. 74.

44 Leo Panitch, "Reflections on Strategy for Labour", *Socialist Register* 2001, s. 367-392.

nemdeki görüşlerini değiştirdiğine ya da bu konuda özeleştiri yaptığına dair ortada hiçbir bilgi yoktur. Dolayısıyla, Panitch'in yol arkadaşı, bir Marksist'in **strateji çizerken** birlikte yürümesi için tuhaf bir arkadaştır!

Ana hatlarıyla özetlenecek olursa, Panitch'in stratejisi dört temel unsurdan oluşmaktadır: yatırım işlevinin toplumsallaşması (yani yerel bir takım kurulların yerel yatırım kararlarında söz sahibi olması)⁴⁵; işçi hareketinin yeniden kurulması ve demokratikleřtirilmesi⁴⁶; tekil konularda yürütölen kampanyaların deneyiminin genelleştirilmesi ve kalıcı olması için...hayır, bir sosyalist parti kurulması değil, "örgütlü bir hareket" kurulması⁴⁷; yeni bir enternasyonalizm (her şey gibi bu da "yeni"dir ve yeniliği bir Enternasyonal kurulmasına "pek az hoşgörü" gösterilebileceğini belirtmesindedir Panitch'in).⁴⁸

Panitch ile Gindin'in beraber yazdığı bir makalede ise yazarların Marksist teorinin birçok yönü ile ilgili hoşnutsuzlukları dile getirilir.⁴⁹ Yazarlar, işçi sınıfının tarihsel gelişmenin öznesi olarak nasıl bir rol oynayabileceği konusunda kuşkucu bir yaklaşımı benimsetler (böylece Panitch'in strateji önerisinde Gorz'u yol arkadaşı seçmekle çok da tuhaf bir şey yapmamış olduğu ortaya çıkar). Liberal demokrasi konusunda ciddi yanılısama belirtileri içeren önermeler ileri sürerler. Sosyalist toplumu daha kapitalizmin sınırları içinden kurmaya başlama hayalini içeren bir dizi öneri yaparlar. Ve Panitch'in strateji önerilerine çok aydınlatıcı bir ek yaparak "piyasaları toplumsallaştırmak"tan söz ederler!

Ama bu yazıda bir inci vardır ki, bu hepsinden daha değerlidir. Panitch ve Gindin Marksist devlet teorisine, özellikle de proletarya diktatörlüğü kavramına cepheden hücum ederler. Böylece sadece Lenin'le değil, Marx'la da kopuş içinde olduklarını kendileri ifade etmiş olurlar. Bir düşünürün Marksist olup olmadığı konusunda en iyi kriter, Marx'ın kendi düşüncesini başkalarından nasıl ayırdığıdır. Bakın Marx (aşırı alçakgönüllölükle de olsa) Joseph Weydemeyer'e mektubunda ne yazıyor:

"Bana gelince, ne modern toplumda sınıfların varlığının, ne de bu sınıflar arasındaki mücadelenin keşfi konusunda bana bir paye vermek gerekir. Benden çok önce burjuva tarihçileri bu sınıf mücadelesinin tarihsel gelişimi-

45 A.g.m., s. 372, 381.

46 A.y., s. 382-84.

47 A.y., s. 385-86.

48 A.y., s. 387-88.

49 Leo Panitch ve Sam Gindin, "Transcending Pessimism: Rekindling Socialist Imagination", *Socialist Register 2000*, <http://www.yorku.ca/socreg/>.

Devrimci Marksizm

ni anlatmışlardı; burjuva iktisatçıları da bu sınıfların ekonomik anatomisini ortaya koymuşlardı. Benim çalışmamda yeni olan şunları kanıtlamak olmuştur: 1) **Sınıfların varlığının**, yalnızca **üretim gelişmesinde belirli tarihsel evrelerle** bağlantılı olduğu; 2) sınıf mücadelesinin zorunlu olarak **proletarya diktatörlüğüne** yol açtığı; 3) bu diktatörlüğün kendisinin yalnızca **bütün sınıfların ortadan kaldırılmasına** ve **sınıfsız bir topluma** bir geçiş olduğu.”⁵⁰

Panitch/Gindin için bir önem taşıyacağını sanmıyoruz, ama Lenin’in bu konudaki fikri de ikirciksizdir:

“Tek tutarlı sınıf olan proletaryanın diktatörlüğü, burjuvaziyi devirmek ve karşı-devrimi gerçekleştirme yönündeki çabalarını püskürtmek için gereklidir. Proleter diktatörlüğü o kadar her şeyin üzerinde bir önem taşır ki, böyle bir diktatörlüğün gerekliliğini reddeden ya da sadece sözde kabul eden hiç kimse Sosyal Demokrat Parti’nin [yani o dönemin terminolojisine göre Marksist bir partinin] üyesi olamaz.”⁵¹

Bu yazarlar Batı’nın prestijli bir üniversitesinde prestijli profesörler olduğu için, bu söylediklerini duymamayı tercih eden çok olmuştur. Umarız bu yazıyla birlikte kulaklarını tıkayanlar azalacaktır.

Şimdi David Harvey’in kendi teorisinden nasıl bir strateji çıkardığını araştırmaya geçebiliriz. Uluslararası burjuvazinin son çeyrek yüzyıldır neo-liberalizm, “küreselleşme”, esneklik ve yalın üretim temelinde başlattığı taarruza karşı Harvey’in önerdiği çözüm bütünüyle Keynesçi bir reformizmdir. Harvey, bu taarruzun, 1970’li yılların ortalarında başlamış olan dünya çapındaki uzun ekonomik kriz bağlamında sermaye ile işçi sınıfının çıkarlarının çıplak biçimde karşı karşıya gelmesi dolayısıyla burjuvazinin krizi işçi sınıfını yenilgiye uğratarak aşma girişiminin ürünü olduğunu kavrayamamıştır. Ona göre, bu politikalar esas olarak inatçılıktan benimsenmiştir ve sermayenin ya da kapitalizmin bile aleyhinedir. Oysa başka bir çözüm mümkündür: bir önceki Büyük Depresyon sırasında, 1930’lu yıllarda Franklin D. Roosevelt yönetimi altında ABD’de uygulanmış olan New Deal (Yeni Anlaşma) politikası, yani esas olarak devlet harcamalarına ve müdahalesine dayanan bir kapitalist politika, çözümlerden biridir, hatta tek çözümdür.

Bu yaklaşımı Harvey’in kendi kaleminden alıntılarla aktaralım. Harveye göre, neo-liberalizm benimsendiyse, bu, ülke içi reformlar yoluyla sorunun çözülmesinin reddedilmesinin sonucudur:

50 “Marx to Joseph Weydemeyer in New York” (5 Mart 1852), Marx-Engels, *Selected Correspondence*, Progress Publishers, New York, 1975, s. 64. Vurgular aslındadır.

51 V.I.Lenin, *A Caricature of Marxism and Imperialist Economism*, *Collected Works*, 23, Progress Publishers, Moskova, 1977, s. 69.

“Genişlemiş yeniden üretimin yol açtığı kronik aşırı birikim sorunları ortaya çıkmıyaydı ve iç reformlarla çözüm yolları üretilmesine siyasi olarak burun kıvrılarak bu sorunlar çözümsüz bırakılmıyaydı elbette bunların hiçbiri önem taşımayacaktı.”⁵²

Görüldüğü gibi, Harvey, içeride reformların da bir çözüm yolu olduğunu, ama burjuvazinin neo-liberal taarruzu buna burun kıvrıldığı için seçtiğini ileri sürüyor. Yani krizin başından bu yana her türden reformist solcunun düştüğü yanılgıya bir kez daha düşüyor. Neo-liberalizmin söküp almaya çalıştığı işçi ve emekçi kazanımları, sermayenin karşısındaki en büyük sorundur. Harvey ise bu kazanımlara yenilerinin katılmasının krize çözüm olabileceğini sanıyor.⁵³

Bu alternatifin bir New Deal olduğunu Harvey kitabının sonunda açıkça dile getiriyor:

“Geçici de olsa, sorunun üretimin kapitalist kurallarına göre tek çözümü, küresel çapta bir çeşit ‘Yeni Anlaşma’ [New Deal]’dir. Bu yeni ‘Yeni Anlaşma’, sermaye dolaşım ve birikimini neo-liberal zincirlerden kurtararak özgürleştirmek; devlet gücünü daha müdahaleci ve paylaştırıcı yönde düzenlemek; mali sermaye gücünü frenlemek; uluslararası ticaretle ilgili görüşleri medyaya dikte ettiren oligopol ve monopollerin ezici gücünü (özellikle askeri endüstri kompleksinin gücünü) demokratik yollardan denetlemek demektir.”⁵⁴

Burada, en sulandırılmış türden bir reformizmin her tür hayalini bir araya toplanmış biçimde görüyoruz. Bir kere, bütün reformistler gibi Harvey de sermayenin çıkarını burjuvaziden daha iyi biliyor! Sermayeyi “neo-liberal zincirlerinden kurtararak özgürleştirmek” istiyor! En azından amaçlar bakımından Marksistlerden çok farklı bir yerde olduğu ortada yazarımızın. Bunun da ötesinde, Harvey çok çeşitli reformist hataları üst üste sergiliyor. New Deal, ABD’de büyük sınıf mücadelelerinin yürütüldüğü bir aşamada, bu mücadelelerin baskısı altında ve bunları massetmek için uygulamaya konulmuş bir politikaydı. Bugün ise durum bambaşkadır. Bu yüzden bugünün ABD ya da Britanya’ında, hatta kıta Avrupa’ında bile yeniden bölüşüm politikalarının⁵⁵ uygulanması ne mümkündür, ne de sermayenin çıkarlarıyla uyuşur.

52 *Yeni Emperyalizm*, s. 151. Türkçe versiyonda “aşırı birikim” kavramı bir dizgi yanlışı sonucunda “aşırı birim” olarak yer almıştır. Biz metni bu dizgi yanlıştı düzelterek aktardık.

53 Bu konu K. Tanyılmaz’ın bu sayıdaki yazısının ana temalarından biri olduğu için, biz burada ayrıntıya girmeyeceğiz. Meseleyi en yalın biçimiyle başka bir yazımızda ortaya koymuştuk: bkz. “Otuz Yıl Krizi”, *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 13, Eylül-Ekim 2004.

54 *Yeni Emperyalizm*, s. 172-73.

55 Yukarıda, Türkçe çeviriden alınan pasajda, bu yeniden bölüşüm politikaları “paylaştırıcı” terimiyle anılmış.

Devrimci Marksizm

Ama, öte yandan, New Deal'in 1930'lu yılların ABD ekonomisi açısından Büyük Depresyonun üstesinden geldiği, ona bir çözüm olduğu da bir efsanedir: 1938'de yeniden patlak veren resesyon (daralma), New Deal hayallerinin sonu olmuş, ABD ekonomisi krizi ancak 1940'tan itibaren, savaş içinde (ve savaş ekonomisi temelinde) aşmıştır. Ayrıca, bu kez sorun doğrudan doğruya işçi sınıfının (Ekim devriminin ve 30'lu yılların sınıf mücadelelerinin etkisi altında) İkinci Dünya savaşı ertesinde elde etmiş olduğu kazanımların sökülüp alınması ile ilgilidir. Oysa 1930'lu yılların Büyük Depresyonu patlak verdiğinde işçi sınıfının ne Avrupa'da, ne de ABD'de bu kadar büyük kazanımları yoktu. Yani sermaye bugün, en azından ABD'de, New Deal'in sonuçlarını ortadan kaldırmaya çalışıyor. Harvey ise "üretimin kapitalist kurallarına göre" tek çözümün New Deal olduğunda ısrar ediyor! En önemlisi, Harvey'in burjuva toplumu çerçevesinde herhangi bir iktidarın "oligopol ve monopollerin ezici gücünü... demokratik yollardan denetleme" hayalini sol içinde yaymasıdır. Hele hele bu kadar ciddi kriz koşullarında!

Harvey, kendi savunduğu politika uygulandığı takdirde, sadece ekonomik sorunların (sermaye birikiminin sorunlarının) çözümlenmesiyle kalmayacağı, emperyalizmin saldırganlığından da vazgeçeceği kanaatinde. Yukarıdaki pasajın yer aldığı paragraf şöyle bitiyor:

"Sonuçta, Kautsky'nin çok önceden öngördüğü gibi, kapitalist güçlerin koalisyonuyla ulaşılan daha yararlı yeni bir 'Yeni Anlaşma' emperyalizmine dönülecektir."⁵⁶

Harvey, kendisinin kapitalizmin çıkarlarını kapitalistlerden daha iyi kavradığına o kadar inanmıştır ki, şu satırları yazmaktan bile çekinmez:

"İşin ilginç yanı, ABD'nin yanı sıra, kapitalizmin diğer çekirdek ülkelerinde (özellikle Avrupa'da) neo-liberal politikalara ve kamusal ve sosyal harcamalara ayrılan ödeneklerin kısılmasına karşı kitlesel bir karşı saldırı başlaması, belki de bu ortamda, içsel olarak kapitalizmi kendi yıkıcılığından ve kriz yaratıcı eğilimlerinden kurtarabilecek tek yoldur."⁵⁷

Burada Harvey'in gözüne bütün dünyanın baş aşağı görüldüğü çıplak biçimde ortaya çıkıyor. Uluslararası burjuvazinin bütün ideologları ve kurumlarıyla çeyrek yüzyıldır hazırladığı, planladığı ve uyguladığı politika kapitalizmi yıkmaktadır, ama Harvey'in yeniden bölüşüm politikası kapitaliz-

56 A.y., s. 173.

57 A.y., s. 65. Pasajdaki "içsel olarak" terimi, Türkçe çeviride "ülke içi" olarak karşılanmış. Harvey'in orijinal metnindeki "internally" teriminin "ülke içi" anlamına gelmediği, hem bağlamdan (bütün dünya kapitalizmi konuşuluyor), hem de teorik akıl yürütmesinden anlaşılıyor. Sözü ettiği, kapitalizmin dışından gelecek herhangi bir etkenden farklı olarak içeriden gelecek bir basınçtır. Zaten ekonomide "ülke içi" kavramı İngilizce'de "domestic" kelimesi ile ifade edilir.

mi kurtaracaktır. Yine bu pasajdaki mantığa göre, Fransa'da işçilerin ve gençlerin İlk İstihdam Yasası'na (CPE) karşı iki buçuk aydır verdiği kitlesel mücadele, sonuçta kapitalizmi kurtaracak bir mücadeledir!

ABD "imparatorluk" mu?

Bu yazının konusu dünyanın güncel politik durumunu değerlendirmek değil. Ne var ki, "yeni" emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttikleri eleştirilerin sivri ucu, günümüz dünyasının somut bir değerlendirmesine dayanıyor. Panitch/Gindin'e göre, bugün ABD bütün ülkeler üzerinde sağlam bir siyasi-askeri ve finansal boyunduruk kurmuştur. ABD imparatorluğunun bu hakimiyetine dünya çapında herhangi bir gücün meydan okuması mümkün değildir. Yani gelecekte ABD ile herhangi bir gücün, özgül olarak da emperyalist bir başka gücün, siyasi-askeri alanda boy ölçüşmeye girişmesi söz konusu olamaz. Bu yüzden de, Lenin'in emperyalist devletler arasında dünyanın yeniden paylaşımı yönünde saptadığı eğilim artık geçerli değildir. Harvey'de durum biraz farklıdır. Harvey, emperyalist saldırganlık eğilimlerinin ortadan kalkmasının, Kautsky türü bir barışçıl emperyalizmin yerleşmesinin ilke olarak mümkün olduğunu, ama bunun ancak kendisinin (ve birçok reformistin) savunduğu Keynesçi, New Deal tipi bir reformizm ile gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Ama şöyle ya da böyle, o da Lenin'in vizyonuna karşıt olarak barışçıl bir emperyalizmin mümkün olduğunu söylemiş olmaktadır.

Bu yazının çerçevesinde dünya durumunun uzun bir analizini yapmamız mümkün değil. Bu satırların yazarı yıllardır dünya çapındaki gelişmeleri çeşitli çalışmalarında ayrıntılı biçimde değerlendirmiştir.⁵⁸ Burada ortaya koyacağımız kısa değerlendirmenin arka planını oluşturan argümanlar, okuyucu gerek duyduğu takdirde o çalışmalardan izlenebilir. Burada 21. yüzyılın başında dünya durumunu sadece genel fırça darbeleriyle çizerek belirli sonuçlara ulaşmaya çalışacağız.

Panitch/Gindin ve Harvey'in Lenin'in emperyalistler arası çatışma dinamiklerinin artık geride kaldığı (ya da Harvey'in durumunda kalabileceği) iddiasını 21. yüzyılın başında ileri sürmeleri son derece ironiktir. Bunun nedeni, ilk bakışta sanılacağı gibi, emperyalizmin 1991'den bu yana, Körfez savaşı, Bosna (1995) ve Kosova'nın (1999) NATO tarafından bombalanması, Afganistan (2001) ve Irak (2003) savaşları dolayısıyla açıkça görüldüğü gibi

58 Burada sadece *Avrasya Savaşları* (Uluslararası Belge Yayıncılık, İstanbul, 2001) başlıklı kitabımıza atf yapacağız.

yepyeni bir saldırganlık ve militarizm dinamiğini tam da bu dönemde ortaya koymuş olması değildir. Bu savaşların sıklığı ve bölgesel olarak birbirine yakınlığı elbette önemlidir. Ama daha önemli olan bu savaşların ardında ne tür bir **dinamik** yattığının saptanmasıdır. Öyleyse, şimdi çağımıza damgasını vuran bu savaşların ardındaki dinamığa kısaca bakalım.

Günümüz dünyasını anlamak için, teknolojinin ve kapitalizmin yeniliklerini pek meraklı biçimde tartışan teorisyenlerin kolayca bir kenara bıraktığı dünya-tarihsel bir olayı hatırlatmakla başlayalım. Dünya çapında 20. yüzyılın hemen hemen bütününe damgasını vuran Ekim devriminin ürünü Sovyet devleti, 1991’de çözüldü ve dağıldı. Üstelik bu gelişme Orta ve Doğu Avrupa’da, Balkanlarda ve (farklı biçimler altında olsa da) Çin’de yaşanan yıkılış ve çözülme süreçleriyle, kısacası kapitalizmin ilga edilmiş olduğu bir dizi ülkede kurulmuş olan işçi devletlerinin ortadan kalkışı süreciyle el ele yürüdü. Bu gelişme, günümüz dünyasının tartışılmasında **en belirleyici** olgu olduğu halde yenilik teorisyenleri tarafından önemsiz bir ikincil gelişme muamelesi görür. Sovyet devletinin ve genel olarak bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinin çözülüşü, dünya çapında sınıf ilişkilerinden ulusal kurtuluş savaşlarına, sendikalardan sosyalist sol hareketin biçimlenmesine kadar birçok alanda muazzam etkiler doğurdu. Ama bu etkilerin hiç biri, dünya çapında ülkeler arası ekonomik ve güç dengeleri üzerinde (yani jeostratejik ve jeopolitik alanlarda) yarattığı etki kadar doğrudan değildi.

Bu çözülüş, her şeyden önce emperyalist kapitalizmin önüne yepyeni bir sorunu getirdi koydu: Berlin’den başlayan, Doğu Avrupa ve Balkanlardan, Rusya, Kafkasya ve Orta Asya’dan geçerek Çin Denizi’ne kadar uzanan bir alanın dünya kapitalizmiyle bütünleştirilmesi sorunu. Şimdilik güçlü bir devletin var olduğu Çin’i bir kenara bırakırsak, bu sorun aynı zamanda daha kısa bir süre öncesine kadar güçlü devletlerin ve askeri ittifakların mevcut olduğu devasa bir alanda, şimdi muazzam bir jeopolitik ve jeostratejik boşluk doğması anlamını da taşıyordu. Emperyalizm, hem ekonomik, hem de politik düzeyde yepyeni bir alanı massetme (özümseme) sorunuyla karşı karşıyaydı.

İşçi devletlerinin çözülüşünün jeopolitik alanda ikinci bir sonucu daha vardı: SSCB gibi, karşısında bütün emperyalist ve kapitalist ülkelerin birleştiği bir güç ortadan kalkmıştı. SSCB karşısında ABD’nin mutlak hegemonyası altında kurulmuş olan Atlantik ittifakının (ABD-Avrupa ittifakının) bu değişimden etkilenmeyeceğini düşünmek saflık olurdu. Üstelik, Soğuk Savaş döneminde Avrupa’nın parçalanmış biçimde “komünizm”e yem olması ihtimaline birleşik bir Avrupa’yı tercih eden ABD’nin de desteklediği Avrupa Birliği (AB) tam da bu aşanada dev bir yeni odak olarak tarih sahnesinde

belirliyordu. (AB'nin Maastricht Antlaşması ile tek bir Avrupa pazarı ve Avrupa parası politikasına yönelmesinin SSCB'nin çöküşünün hemen ertesine, 1992 yılına rastlaması son derece anlamlıdır.) Avrupa kıtasının çeşitli emperyalist sermayeleri ve devletleri (Alman, Fransız, İtalyan, Hollanda vb.) ABD ve Japon emperyalist sermayelerine karşı birleşiyordu.

Böylece, ortaya emperyalistler arası paylaşım mücadelesinin hem gerekli, hem mümkün olduğu bir durum çıkıyordu. Bir yanda, emperyalizmin kendisine bağlayacağı devasa bir yeni alan doğmuştu. Bir yanda da, ekonomik temelleri bakımından ABD ile boy ölçüşebilecek bir yeni emperyalist odak. İşte yeni döneme damgasını vuran ana eksenlerden biri budur: Berlin'den Çin Seddi'ne ve ötesine uzanan alan üzerinde bir paylaşım mücadelesi, günümüzde dünya politikasına damgasını vuran dinamiktir. Bu paylaşım mücadelesi, bu bölgeye 19. yüzyıldan başlayarak adım adım hakim olmuş olan Rusya'nın da, ekonomik ve askeri olarak yükselen yeni dev Çin'in de göz önüne alınacağı bir paylaşım mücadelesidir. Bu bakımdan sadece emperyalistler arası bir paylaşım mücadelesi değildir, ama aynı zamanda emperyalistler arası bir mücadeledir.

ABD'nin bütün stratejik planları, Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası*'ndan⁵⁹ "neo-con"ların "Project for A New American Century"sine (Yeni Bir Amerikan Yüzyılı Projesi), ABD burjuvazisinin organik aydınlarının SSCB'nin dağılmasından bu yana üzerinde tartıştıkları bütün ciddi jeostratejik çalışmalar, ABD'nin 21. yüzyılda, kendisine rakip olabilecek bir gücün ya da güçlerin yükselmesini nasıl engelleyebileceği, nasıl engellemesi gerektiği soruları üzerine odaklanmıştır. Balkan Savaşları'ndan Afganistan, Irak ve İran'a, ABD'nin başlattığı **sürekli savaş** yönelişi, ne sadece petrole, ne de sadece "kabadayı devletler" ile ilgilidir. Bu savaşların petrole ve istenmeyen rejimlerle ilişkisi bile, temelde ABD'nin potansiyel rakiplerine karşı önleyici adımlarıdır. Bu durumda, ABD'nin ideologları ve stratejistleri teoride ve pratikte AB, Rusya ve Çin'e karşı tedbirlere başvurmayı ABD devletinin gündeminin merkezine yerleştirmişken, Panitch/Gindin'in ABD hegemonyasının sarsılmaz olduğunu ileri sürmesi ya da Harvey'in başka bir politika izlenirse bu gerilimlerin ortadan kalkacağını söylemesi, fildişi kulelerine kapanmış bazı aydınların gördüğü hayaller olmaktan öteye geçemez.

Okuyucu haklı olarak, AB emperyalizminin ABD'nin bu girişimleri karşısında neden çaresiz kaldığını, bölündüğünü, hatta yer yer bir bütün olarak ABD'ye destek verdiğini soracaktır. Burada bir şeyi bütün açıklığıyla ifade etmek gerekir: bizim tezimiz, ABD'nin **bugün** siyasi-askeri bakımdan, hatta

59 Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Basic Books, New York, 1997.

Devrimci Marksizm

finansal bakımdan muazzam bir üstünlüğe sahip olmadığı değildir. Bugün durum gerçekten böyledir. Ama ABD ile AB arasında derinden derine yaşanan rekabet ve gerilim **yarın** farklı bir duruma yol açacak eğilimler doğurmaktadır. Barışçıl bir emperyalizm hayali görenlerin görmezlikten geldiği bu eğilimlerdir.

Bugün, AB emperyalizmi de, Rusya, Çin veya bütün öteki potansiyel rakipler de ABD karşısında çok zayıf bir konumdadır. Bu yazının konusu emperyalistler arası çelişkiler ile ilgili olduğu için burada tartışmayı AB ile sınırlayacağız. AB, üç temel nedenle bugün ABD'nin karşısına dikilecek gücü bulamamaktadır. Birincisi, ABD'nin askeri gücü karşısında, AB emperyalizmi hem bölünmüş bir güce sahiptir, hem de bütün gücünü birleştirse dahi ABD'yle karşılaştırıldığında bir askeri cücedir. İkincisi, AB henüz bir devlet bütünlüğüne ulaşamamış bir bütünleşme sürecidir ve kendi içinde ABD karşısında tek bir politikaya sahip değildir. Özellikle, Britanya ve Doğu Avrupa'da bazı yeni üyeler, AB içinde ABD'nin Truva atı rolünü oynamaktadır. Üçüncüsü, 1980'li yıllarda kendi işçi sınıflarını yenilgiye uğratan ABD ve Britanya burjuvazisinden farklı olarak, kıta Avrupa'sının burjuvazisi, işçi sınıfını bir türlü kesin biçimde geriletememekte, sosyal harcamalar, sendikalaşma, işgücü piyasasının esnekleşmesi, yalın üretim gibi alanlarda sonuç alıcı darbeyi vuramamaktadır. Bu ise ABD emperyalizmine, AB'nin çekirdeğini oluşturan kıta Avrupası sermayesi karşısında büyük bir ekonomik avantaj sağlamaktadır. Demek ki, üç alanda, ekonomik, politik ve askeri alanlar gibi üç belirleyici alanda, AB'nin ABD'nin karşısına dikilmesi için çözmesi gereken çok ciddi sorunları vardır. Buradan AB sermayesinin ne tür çözümlere başvurması gerektiği de ortaya çıkıyor: AB kapitalizmi, sosyo-ekonomik alanda kendi işçi sınıfını yenilgiye uğratmak, siyasi alanda dışarıya karşı tek sesle konuşacak bir konuma ulaşmak, askeri alanda ise bütünleşmiş bir Avrupa ordusunu inşa etmek ve ciddi bir silahlanma atılımı yapmak gibi zorlu görevlerle yüz yüzedir. Bütün bu alanlarda, AB burjuvazisi çabalar göstermekte, ama bu çabalar çelişkilerle dolu Avrupa toplumlarında bir türlü başarıya ulaşamamaktadır. Öyleyse, AB bu çelişkileri çözene kadar ABD bugünkü sağlam konumunu sürdürecektir.

Sorunun çerçevesi bu kadar dakiklikle saptanabilir. Bu çerçeve, Pannitch/Gindin'in ABD'nin üstünlüğü konusunda söylediklerinin bugün, bu koşullar altında geçerli olduğunu gösterir göstermesine, ama aynı zamanda iddianın geçerliliğinin bu koşullarla sınırlı olduğunu da! Yani bütün güçlüklerle rağmen, Avrupa (özellikle de kıta Avrupası) emperyalist sermayesi bu koşulları değiştirmeyi (şu ya da bu yöntemle) başarabilirse, ABD'nin üstünlüğü yerini zincirlerinden boşanmış bir paylaşım mücadelesine bırakacaktır.

Bu durum doğduğunda, Panitch/Gindin'in teorisi hiçbir şey ifade etmeyecektir. Yukarıda, alıntılarla ortaya koyduğumuz gibi, Lenin emperyalistlerin hiçbir aşamada birbirleriyle barışçıl bir ilişki içine giremeyeceğini söylememiştir. Sadece barışçıl aşamanın kaçınılmaz olarak savaşların ön plana çıktığı bir aşamaya dönüşeceğini ileri sürmüştür.

Demek ki, Panitch/Gindin'in teorisi bir genel emperyalizm teorisi değildir, bugünün olumsal koşullara dayalı ilişkilerini gerekçelendirilemeyecek tarzda genelleştiren bir yaklaşımdır. Bu teori, bugünkü durumu mutlaklaştırdığı için yanlıştır. Ama sadece bundan dolayı değil. Panitch/Gindin teorisi, bugünkü durumu bile açıklayamamaktadır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, Körfez Savaşı'ndan (1991) Irak savaşına (2003) gelişen ve bugün İran'ı içine alması büyük bir olasılık olan sürekli savaş, başka faktörlerin yanı sıra, emperyalizmin paylaşım ve yeniden paylaşım dinamiğinden doğmuştur. Yani emperyalizmin paylaşım mantığı savaşlar üretmekte, dünyayı kana bulamaktadır, ama Panitch/Gindin bu savaşların ardında emperyalist paylaşımın mantığını göremedikleri için, ne savaşın kaçınılmazlığını, ne de sürekli karakterini kavrayabilmektedirler.

İşte Lenin'in emperyalizm teorisi üzerinde yürütülen tartışma, günümüz için bu denli yakıcı sonuçlara gebedir.

Lenin ve emperyalist barbarlık

21. yüzyılın başında, emperyalizm çirkin ve saldırgan yüzünü yeniden göstermeye başladı. "Emperyalizm" kavramı üniversitelerin kapısından içeri, Irak'ta ev ev arama yapan deniz piyadelerinin tüfeklerinin ucunda yeniden girdi. Gerçek dünyanın ağırlığı akademinin "nezih" dünyasını zorlamış ve kapıları açmayı başarmıştı. Ama bir kez içeri girdikten sonra kavramın kendisi yine nezhleştirilecekti. Kimse Lenin ile aynı saflarda görülmek istemiyordu. Öyleyse, Lenin'in teorisi bir kenara bırakılmalı, hatta cepheden eleştirilmeli ve "yeni" emperyalizm teorileri geliştirilmeliydi.

Ama ne tuhaftır ki bu "yeni" teoriler sonunda yine çok eski bir teorinin yeni edisyonları olarak ortaya çıkıyor. Hem Panitch/Gindin, hem de Harvey, son tahlilde Lenin'in çağdaşı Kautsky'nin ultra-emperyalizm teorisine yeniden hayat üflüyorlar. Önce Panitch/Gindin'e kulak verelim:

"...Kautsky, emperyal güçler arası rekabet başlıca kapitalist güçler arasında savaşa neden olsa bile, bunun kapitalist küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olmadığını düşünürken haklıydı. Kuramı aşırı politikleştirme eğilimini taşıyan Lenin'i bu kadar öfkeliendiren şey, Kautsky'nin başat tüm kapitalist yöneten sınıfların, 'dünya savaşında derslerini öğrendikten sonra', sosya-

list bir dönüşümü gerçekleştirme konusunda kendisini yeterli hissetmeyen endüstriyel proletaryanın artan gücü karşısında sonuç olarak elbirliği ile bir 'ultra-emperyalizm' yoluyla kapitalist küreselleşmeyi canlandırabileceklerini düşünmesiydi... Dahası, eğer Kautsky 'Amerika Birleşik Devletleri'nin toplumsal geleceğimizin kapitalizmde olduğunu gösteren ülke' olduğu yönündeki önceki (1911'deki) düşüncesine daha çok vurgu yapsaydı ve kapitalist devletler arasında eşit bir ittifak olacağını öngörmek yerine, yeni ortaya çıkan gayrı-resmi Amerikan imparatorluğunun nihai olarak diğer önde gelen kapitalist devletlere nüfuz etme ve onları koordine etme kapasitesinin farkına varmış olsaydı 1945 sonrası gerçekliğine çok daha fazla yaklaşmış olurdu.”⁶⁰

Harvey'in de yeni bir New Deal uygulandığı takdirde, Kautsky'nin öngörüsünün doğrulanacağını belirttiği hatırımızdadır:

“Sonuçta, Kautsky'nin çok önceden öngördüğü gibi, kapitalist güçlerin koalisyonu ile ulaşılan daha yararlı yeni bir 'Yeni Anlaşma' emperyalizmine dönülecektir.”⁶¹

Ne tuhaf değil mi? Lenin eski, ama Kautsky değil! Aynen, Marx'ın 19. yüzyılda kaldığını söyleyip duran, ama kendileri 18. yüzyılın Adam Smith'ini tekrarlayan neo-liberaller gibi!

Bu yazının girişinde belirttiğimiz bir gerçek burada çıplak biçimde ortaya çıkıyor. “Yeni” emperyalizm teorisyenlerinin Lenin'e yönelttiği eleştirilerin, gerçek dünyanın geçirdiği değişimi değil, bu yazarların kendi politik ve akademik önyargılarını yansıttığını söylemiştik. Eğer gerçek dünya köklü biçimde değişmiş olsaydı, Lenin'in çağdaşı Kautsky de eskimiş olurdu. Oysa, bugün yapılmakta olan Lenin'e karşı Kautsky'nin yeniden canlandırılması ve piyasaya sürülmesidir. Bu, kapitalizmin 20. yüzyıl başından itibaren dünyaya verdiği biçimin iki farklı kavranışı arasındaki bir tartışmadır. Eski ile yenin tartışması değildir.

“Yeni” emperyalizm teorisyenleri Kautsky'nin emperyalizm teorisinin her yönüyle aynı fikirde değildir elbette. Ama Kautsky'nin emperyalizm sorununa yaklaşımda benimsediği *yöntemsel* bakış açısını “yeni” emperyalizm teorisyenlerinde de bulmak mümkündür. Lenin emperyalizmi kapitalizmin ekonomik gelişmesinin bir aşaması olarak kavlıyor, bu ekonomik özün kavranamaması halinde modern savaş ve politikadan hiçbir şey anlayamayacağını iddia ediyordu. (CW, 22, 188) Kautsky ise, emperyalizmi kapitalizmin bir aşaması olarak değil, sermayenin “tercih ettiği” bir politika olarak sun-

60 “Küresel Kapitalizm”, a.g.m., s. 21.

61 Harvey, Yeni Emperyalizm, a.g.y., s. 173.

muştur. Yukarıda Harvey'in nasıl emperyalizmi "seçenek"lerden biri olarak kabul ettiğini görmüş bulunuyoruz. Panitch/Gindin ise zaten emperyalizmi ekonomi temelinde ele almaya karşıdır, devlet teorisinin bir uzantısı olarak açıklamaktadır. Kautsky politika ile ekonomiyi birbirinden koparmaktadır. Harvey, "iki mantık" teorisiyle aynı şeyi yapıyor. Panitch/Gindin ise zaten Lenin'i devlet teorisinde indirgemecilikle suçluyor. Ve elbette Kautsky'nin kapitalizm altında ebedi barış öngören "ültra-emperyalizm" fikri "yeni" emperyalizm teorisyenlerince de kucaklanıyor.

Kautsky'nin emperyalizm teorisinin yeniden canlandırılmasının ne anlama geldiğini kavrayabilmek için bu teorinin içeriğini biraz deşmekte yarar var. Önce ültra-emperyalizmin nasıl tanımlandığına bakalım:

"...şu andaki emperyalist politikanın yerini yeni, ültra-emperyalist bir politikanın alması, ulusal finans kapitallerin mücadelesinin yerini birleşmiş uluslararası finans kapitalin dünyayı ortak biçimde sömürmesinin alması olasılığı...Her durumda kapitalizmin bu tür yeni bir evresi olasılık dahilindedir."⁶²

Burada iki noktanın altının çizilmesi gerekiyor. Yukarıdaki pasajda altını bizim çizdiğimiz "evresi" sözcüğünün de gösterdiği gibi, Kautsky için ültra-emperyalizm sadece belirli bir konjonktürde emperyalist ülkelerin benimseyebileceği bir politika veya konjonktürel bir dizi gelişmenin ürünü ve geçici bir durum değildir; kapitalizmin gelişmesinde aynen "Manchester kapitalizmi" (yani serbest ticaret kapitalizmi) veya emperyalizmin kendisi gibi bir evredir.⁶³ İkincisi, Kautsky sadece barışçı bir emperyalizm hayal etmiyor. Sermayelerin ve kapitalist devletlerin ekonomik alandaki çatışmasının da yerini ortak bir sömürünün alacağını ileri sürüyor. Ültra-emperyalizmi tanımlayan öğeler "uluslar arasında bir anlaşma, silahsızlanma, kalıcı bir barış"tır.⁶⁴ Kautsky bunu 1915 yılında, yani emperyalist ülkeler birbirinin boğazına sarılmışken, Avrupa uygarlığını ve insanlığı bir felâketin içine yuvarlamışken, kendisinin en önemli lideri olduğu II. Enternasyonal'in katkısıyla farklı uluslardan işçiler ve köylüler birbirini doğrarken yazıyor! Burada kapitalizmi kitelerin gözüne güzel göstermekten başka bir sonuçtan söz edilebilir mi?

Bu tür barışçı bir emperyalizmin hayal edilebilmesinin Kautsky'nin çalışmasındaki maddi temeli, burjuvazinin "iyi" ve "kötü" dilimlere ayrılması-

62 "Due scritti per una revisione" (1915), *L'imperialismo*, a.g.y., s. 128. Vurgu bizim.

63 Bkz. "Stato nazionale...", a.g.y., s. 128-29. Burada, aynı zamanda, Kautsky'nin düşüncesinin bir çelişki ile malül olduğunu görüyoruz. Kautsky, Lenin'e ve arkadaşlarına karşı, emperyalizmin bir aşama değil bir politika olduğunu vurguluyor; ama iş ültra-emperyalizme gelince, bu bir politika değil, bir aşama oluyor. Hatta emperyalizmin kendisi bile bir aşama haline geliyor.

64 "Due scritti...", a.g.y., s. 129.

Devrimci Marksizm

dır. Bir yanda, sanayi sermayesi vardır; öte yanda ise finansal sermaye.⁶⁵ Sermayenin bu iki diliminin özelliklerini Kautsky'nin kaleminden okuyalım:

“Sanayi sermayesi... başlangıcından itibaren ticaret ve finans sermayesinden farklı eğilimler sergiler. Halklar arasında barıştan, devletin mutlak iktidarının parlamenter ve demokratik kurumlar aracılığıyla sınırlandırılmasından, kamu harcamalarının kısıtlanmasından yanadır ve geçim araçları ve ilksel maddeler üzerinde vergilere her zaman karşı olmuştur... Buna karşılık finans sermayesi devletin mutlak iktidarının güçlendirilmesinden, kendi taleplerinin içeride ve dışarıda şiddete dayalı tarzda dayatılmasından yanadır.”⁶⁶

Sermayenin bir dilimine böylesine bir güzelleme yapan Kautsky, buradan reformizmin tipik sonuçlarını çıkaracaktır. Sosyal demokrasi, bir tür kapitalizmi desteklemelidir. Çünkü “fetih siyasetinin son bulması, silahsızlanma, azami derecede ticaret serbestisi ve ulusların birbirine yaklaşması, demokrasi sosyal demokrasinin düşüncesinin ve eyleminin temel ilkeleridir.”⁶⁷

Görüldüğü gibi, “azami derecede ticaret serbestisi”, yani bugün neo-liberalizmin yapmak istediği şey, Kautsky için sosyal demokrasinin (yani Marksizmin) amaçları arasına girmiştir! “Piyasaları toplumsallaştırma”yı amaçlayan Panitch ve Gindin'in bile bu kadarını fazla bulacağından emin olabiliriz!

Tabii kendisi Marksizmden yeni kopmakta olduğu için, şimdilerde birçok reformistin normal bir şey gibi gösterdiği kapitalizme destek politikasını Kautsky gerekçelendirme ihtiyacını hissetmektedir: “Sosyal demokrasinin görevi aslında proletaryanın çıkarlarını kapitalizme karşı savunmak, bu sonuncusuyla mücadele etmek ve ama aynı zamanda ekonomik gelişmeyi desteklemektir; bu da, toplum sosyalist temellerde kurulmadığı sürece, zorunlu olarak kapitalizme destek anlamına gelir. Bu nasıl mümkün olur? Olur, çünkü kapitalizmi desteklemenin farklı biçimleri vardır.”⁶⁸

Kautsky, bundan sonra (çalışma saatlerini uzatmaya veya ücretleri düşürmeye dayanan) mutlak artı-değer üretimi ile (teknolojik gelişmeye dayanan) görelî artı-değer üretimi arasında bilindik ayrımı yaparak, sosyal demokrasinin ikinci yöntemi destekleyebileceğini ileri sürer. Bu kadar basit!

Bu akıl yürütmenin ne kadar yoksul olduğunu okura anlatmaya gerek yok. Ama bir noktaya dikkat çekmek gerekir: Kautsky, sosyal demokrasinin

---

65 Kautsky burada da tam tutarlı değildir. Hilferding'in para sermaye ile üretken sermayenin kaynaşmasına dayanan finans kapital kavramını hiç tereddütsüz biçimde benimsediği halde, yine de böyle bir ayrımı yapar. Bunu yapabilmek için de kendi sözünü ettiği “finansal sermaye”yi “arı” finansal sermaye olarak niteler. Bkz. “Stato nazionale”, s. 160.

66 “Stato nazionale...”, a.g.y., s. 154.

67 “Due scritti...”, a.g.y., s. 227.

68 Aynı yerde.

görevleri arasına “ekonomik gelişmeyi desteklemek” gibi uydurma bir görevi el çabukluğuyla sokuşturduktan sonra, sosyalizme geçilmedikçe bunun kapitalizmi desteklemek anlamına geleceğini söylüyor. Yani **bütün bu tartışmanın temel varsayımı, emperyalizmin alternatifinin sosyalizm olmayacağı kabulüdür**. Bu o kadar temel bir kabuldür ki, ultra-emperyalizm yazıları savaşın dehşeti içinde, yani bütün Avrupa altüst olmuşken yazıldığı halde, Kautsky savaşın sonunda sadece iki yol olduğunu (emperyalizmin devamı veya ultra-emperyalizm) söylemekte, bir devrim olasılığında **tek bir kez bile** söz etmemektedir. Oysa aynı dönemde Lenin, emperyalist savaşın iç savaşa dönüştürülmesini, yani sosyal devrimi savunuyordu. Tarih Lenin’i kısa süre içinde haklı çıkaracak, Ekim devrimini Avrupa’nın birçok ülkesinde devrimler ve devrimci yükselişler izleyecek, 1918 Ekiminde Kautsky’nin kendi ülkesi Almanya’nın her yerinde (pek az bilinen bir devrim sonucunda) işçi ve asker konseyleri mantar gibi yayılacaktır! Ama sosyalist devrimi yapabilmek için kapitalizmi desteklememek gerekir! Rusya’daki Ekim devrimi bu yüzden zafere ulaşmıştır; Almanya’daki ise Kautsky ve benzeri sosyal demokrat önderlerce yenilgiye uğratılmıştır. İşte teori ve teori!

Bundan da öteye, ultra-emperyalizm teorisi proletaryayı ve ezilenleri uyuşturma teorisidir. Kendinizi 1915 yılına ışınlayın. Karşınızda iki teori var: Lenin’in emperyalizm teorisi ve Kautsky’nin ultra-emperyalizm teorisi. Biri, kapitalizmin girdiği yeni aşamanın insanlığı sürekli bir savaş ve barbarlık tehlikesi karşısında bıraktığını söylüyor. Öteki ise barışçı bir emperyalizmin mümkün olduğunu. Bu iki teoriyi geleceği öngörmek için bir araç olarak kullanacaksınız. Şimdi de 1915’i izleyen 30 yılı gözünüzün önünde geçirin. Büyük Depresyon, Nazizm ve İkinci Dünya savaşı. Gelişmeler bu teorilerden hangisini doğrulamıştır? Hangisi işçi hareketi için doğru yolu gösteren bir kılavuz işlevini görmüştür?

Kimileri, İkinci Dünya savaşı sonrasında durumun değiştiğini hayal edebilirler. O zaman hatırlatalım: İkinci Dünya savaşı sonrası, SSCB’nin çöküşüne kadar tarihte bir parantezdir. SSCB’nin 1991’de çöküşüyle birlikte (Çin’de gelişme eğrisi tersine dönmezse), emperyalizm gene kendi içindeki mücadeleye dönmüştür. Bir önceki bölümde anlatıldığı gibi, bu iç mücadelelerin bir dünya savaşına yol açması için gerekli önkoşullar henüz yoktur. Ama emperyalist mücadeleler şimdiden Yugoslavya’dan Afganistan’a, Irak’tan yarın İran’a kadar çeşitli örneklerde görüldüğü gibi, savaşların temelinde yatan dinamiktir.

Bu tartışmayı sadece emperyalistler arası çelişkilerin nasıl sonlanacağı gibi, çok önemli ama özgül bir alanla sınırlı saymak çok yanlış olur. Lenin’in emperyalizm çağıyla ilgili teorisine yönelen reddiye, aslında kapitalizmin

Devrimci Marksizm

uzun bir tarihsel süreç sonunda ulaştığı bu evrede, insanlığı karşı karşıya getirdiği durumun varlığını yadsımaktır. Emperyalizm, gerileme döneminin kapitalizmi olarak, kendi bağrında şiddet ve savaşı büyüyen, bütün dünyayı bu şiddetin içine çeken ve periyodik olarak barbarlığı gündeme getiren bir sistemdir. Lenin, emperyalizmin bu karakterini ortaya koymuştur. Aynı zamanda emperyalizm üretici güçleri tarihte görülmemiş derecede toplumsallaştırarak ve bütün ülkelerin kaderini ekonomik ve politik düzeylerde birbirine bağlayarak sosyalizmin maddi koşullarını hazırlamıştır. İnsanlık, bu ikili gelişmeden dolayı, Rosa Luxemburg'un önümüze koyduğu "ya sosyalizm, ya barbarlık" ikilisi karşısında bulmaktadır kendini. Lenin'in emperyalizm teorisinin en derin anlamı budur işte: kapitalizmin uygarlığın ve insanın geleceğinin düşmanı haline geldiğini, ama sosyalizmi de buna bir çare olarak olanaklı hale getirmiş olduğunu ortaya koymak. Böyle bir durumla ancak enter-nasyonalist bir devrim perspektifinden verilecek bir mücadele başa çıkabilir.

Eleştirmenler için ise bugün içinde yaşadığımız dünya barışçıl, istikrarlı, sağlam temelleri olan bir dünyadır.⁶⁹ Böyle bir dünyada kapitalizmin tarihinin şafağında bu yana her türlü reformistin ortaya attığı fikirlerle oyalanabilir, bu reformların istediğiniz kadar çok sayıda bileşimini test edebilirsiniz. Stratejileriniz hep bir istikrar varsayımı üzerinde yükselir. Ve hep "yeni" olanı arar, "yenilikler" peşinde koşarsınız. Gerçekten "yeni" olanı, barbarlığın yeni, kapitalist türünü, emperyalizmi unutmak pahasına imparatorluklar inşa edersiniz.

Oysa bugün insanlık kendisiyle yarış içinde. Kapitalist emperyalizm bizi hızla, ateşi bütün dünyayı sarabilecek bir sürekli savaşın içine sürüklüyor. Bugünün sorusu şudur: işçi sınıfı ve müttefikleri savaşın alevi yeryüzüne barbarlık getirmeden önce doğrulup dünya devrimine doğru bir atılım yapabilecek mi, yoksa Nazilerin Avrupa kıtasına yaşattığı türden bir barbarlığı bütün dünya çapında yaşamak zorunda kalacak mıyız?

---

69 *Socialist Register*'ın 2005 yılı için seçilen başlığın (*Matrix* filminden esinlenerek) *Empire Reloaded* konulmuş olması boşuna mıdır?